

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Marta Polášková

Komentovaný překlad: Juan Carlos Solórzano Fonseca - La evolución socio-cultural de la Amazonía prehispánica y colonial: nuevas perspectivas en la investigación arqueológica y etnohistórica

Annotated translation: Juan Carlos Solórzano Fonseca - La evolución socio-cultural de la Amazonía prehispánica y colonial: nuevas perspectivas en la investigación arqueológica y etnohistórica

Studijní program *Mezikulturní komunikace: překlad a tlumočení – španělština*

Praha 2024

Vedoucí práce: PhDr. Vanda Obdržálková, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala vedoucí práce PhDr. Vandě Obdržákové, Ph.D. za odborné vedení práce, trpělivost a cenné rady a připomínky, které mi s vstřícným přístupem poskytovala během konzultací.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Týnci nad Sázavou dne 28.7. 2024

Marta Polášková

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce se zabývá překladem odborného článku *La evolución socio-cultural de la Amazonía prehispánica y colonial: nuevas perspectivas en la investigación arqueológica y etnohistórica*, který napsal profesor Juan Carlos Solórzano Fonseca. Práce dále pokračuje praktickou částí, která obsahuje překladatelskou analýzu výchozího textu, popis překladatelských problémů a jejich řešení.

Klíčová slova: Amazonie, prales, původní obyvatelé, společnost, náčelnictví, překlad, překladatelská analýza, překladatelské problémy

ABSTRACT

This bachelor's thesis is focused on the translation of the expert article *La evolución socio-cultural de la Amazonía prehispánica y colonial: nuevas perspectivas*, written by professor Juan Carlos Solórzano Fonseca. The thesis then continues with a practical part, which includes a translation analysis of the source text, description of the translation problems and the solutions.

Key words: Amazonia, rainforest, indigenous people, society, chiefdom, translation analysis, translation problems

OBSAH

1. ÚVOD.....	8
2. PŘEKLAD.....	9
3. KOMENTÁŘ.....	28
3.1. Překladatelská analýza originálu.....	28
3.1.1. Vnětextové faktory.....	28
3.1.1.1. Autor a vysílatel.....	28
3.1.1.2. Médium.....	29
3.1.1.3. Místo a čas komunikace.....	29
3.1.1.4. Záměr a motiv vysílatele.....	29
3.1.1.5. Funkce textu.....	30
3.1.1.6. Adresát.....	31
3.1.2. Vnitrotextové faktory.....	31
3.1.2.1. Téma a obsah.....	31
3.1.2.2. Presupozice.....	32
3.1.2.3. Kompozice.....	32
3.1.2.4. Nonverbální prvky.....	33
3.1.2.5. Lexikum.....	33
3.1.2.6. Syntax.....	33
3.1.2.7. Suprasegmentální prvky.....	34
3.1.2.8. Intertextovost.....	34
3.2. Metoda překlada.....	35

3.3. Překladatelské problémy a řešení.....	36
3.3.1. Lexikální problémy.....	36
3.3.1.1. Termíny historické a antropologické.....	36
3.3.1.2. Termíny týkající se fauny a flory.....	40
3.3.1.3. Geografické názvy.....	41
3.3.1.4. Překlad názvů děl, institucí, slov v cizím jazyce.....	42
3.3.2. Syntaktické problémy.....	44
3.3.2.1. Polovětné konstrukce.....	44
3.3.2.1.1. Gerundium.....	44
3.3.2.1.2. Infinitiv.....	45
3.3.2.1.3. Participium.....	45
3.3.2.2. Rozdělování dlouhých souvětí.....	46
3.3.2.3. Opakování slov a odstavců.....	47
3.3.3. Kulturní problémy.....	48
3.3.4. Chyby v originálním textu.....	48
3.3.5. Překladatelské posuny.....	48
3.3.5.1. Konstitutivní posuny.....	48
3.3.5.2. Explicitace.....	49
3.3.5.3. Elipsa.....	49
3.3.5.4. Kondenzace.....	50
3.3.5.5. Amplifikace.....	50
4. ZÁVĚR.....	51

5. BIBLIOGRAFIE.....52

1. ÚVOD

Ve své bakalářské práci se nejprve zaměřuji na překlad odborného článku s názvem *La evolución socio-cultural de la Amazonía prehispánica y colonial: nuevas perspectivas en la investigación arqueológica y etnohistórica*, který napsal profesor Juan Carlos Solórzano Fonseca. Praktická část bakalářské práce se zaměřuje na překladatelskou analýzu výchozího textu, a následně popisuje překladatelské problémy a jejich řešení.

Pro překlad zmíněného textu jsem se rozhodla z toho důvodu, že se zajímám o oblast Jižní Ameriky a chtěla jsem se dozvědět další informace o životě původních obyvatel Amazonie. Zároveň si myslím, že by přeložený text mohl být přínosný pro další zájemce o tuto tematiku.

2. PŘEKLAD

Společensko-kulturní evoluce Amazonie v předhispánském a koloniálním období – nový pohled vycházející z archeologického a etnohistorického výzkumu

Juan Carlos Solórzano Fonseca *

Abstrakt: Po dlouhá léta převažoval názor, že Amazonie bývala v pravěku v podstatě neobydlená, až na několik míst, kde žila málo početná společenství lovců a sběračů. Tato práce shrnuje a analyzuje výsledky nedávných výzkumů, která naopak ukazují, že bývala osídlena velmi hustě, a dokonce byla domovem ekonomicky a sociálně organizovaným společenstvem. S příchodem Evropanů začal tento způsob života mizet a došlo k výraznému úbytku obyvatel.

Klíčová slova: archeologie, etnohistorie, zemědělství, demografie, historiografie, předhispánské období, koloniální období, Amazonie.

Abstract: The Amazonia was longtime believed a barely inhabited region, with scattered hunter-gatherers tribes living there. This article, based on new research and findings, shows how, on the contrary, this territory had been densely populated. Socially complex villages occupied it throughout its pre-history times. It also exposes how the arrival of European was the start of the uprooting of local tribal organization and a severe population decline.

Keywords: Keywords: archaeology, ethno history, agriculture, demography, historiography, pre-Hispanic period, colonial period, Amazonia.

- Juan Carlos Solórzano Fonseca – původem z Kostariky, doktorát získal na univerzitě École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS), Paris I Panthéon Sorbonne ve Francii. Profesor a badatel v penzi, působil na Historickém ústavu Kostarické univerzity a jako profesor doktorského studia historie na téže univerzitě. Řádný člen kostarické Akademie geografie a historie a korespondenční člen Akademie historie a geografie v Guatemale. E-mailová adresa: jcsolorzanof@gmail.com

Úvod

V době příchodu Španělů na americký kontinent v roce 1492 žil v Amazonii nespočet různě rozvinutých kultur a národů. Jednalo se o společenství se státním uspořádáním v hlavních centrech Mezoameriky a Centrálních And, a mocná náčelnictví v oblasti ležící v severní části jihoamerického kontinentu, do níž patří Střední Amerika, Kolumbie a Ekvádor, a v dalších regionech. Žilo zde také velké množství lovců a sběračů, kteří se seskupovali do velmi malých kmenů nebo náčelnictví, které nebyly tak dobře sociálně organizované. Názor, že tímto způsobem žila většina tehdejší populace Amazonie, razila i americká antropoložka Betty Meggersová, která v roce 1971 vydala významné pojednání s názvem *Man and Culture in a Counterfeit Paradise*, ve kterém tvrdila, že bujná vegetace v Amazonii velmi omezovala tamní obyvatele v obstarávání prostředků, což zabránilo růstu a vývoji společnosti směrem ke složitějším způsobům uspořádání, než byly kmeny a malá náčelnictví.¹

Předpokládalo se tedy, že v Amazonii existovala hlavně společenství lovců a sběračů, která se živila jednoduchým způsobem zemědělství typu *slash and burn* založeným na mýcení a vypalování vegetace, který je nutil se neustále stěhovat. Proto byla společenství žijící v pralesi vždy malá a roztroušená daleko od sebe. Rodinné klany nebo spíše skupiny rodin žily v osadách obehnaných obrannými palisádami a dělila je od sebe značná vzdálenost.

Meggersová ve svém pojednání nastínila dva hlavní důvody, které ji přivedly k názoru, že takové životní prostředí neumožňovalo vznik hustého osídlení a usedlých společností. Prvním z nich je, že prales sám o sobě bránil rozvoji a komunikaci lidské populace. Druhým nepříznivým faktorem byla neúrodná pralesní půda, která nebyla vhodná k rozsáhlému pěstování plodin a nemohla tak uživit velké a strukturované skupiny lidí, což bylo omezující pro růst populace a vznik sociálně organizovaných skupin.

Teorie Meggersové potvrzovala myšlenku, kterou již dávno předtím přijali badatelé na základě zpráv misionářů pokoušejících se v 18. století o evangelizaci amazonské oblasti, a sice že pro tamější obyvatele bylo typické žít v menších skupinách s primitivní sociální strukturou rozptýlených po pralesi. Jejich způsob života byl založen na sběru, lovu a rybolovu. Přestože některé z těchto skupin pěstovaly plodiny, nemohly zůstat dlouho na

¹ Betty J. Meggers, *Amazonia: Man and Culture in a Counterfeit Paradise* (USA, Washington D.C.: Smithsonian Institution, revidované vydání 1996).

jednom místě. Když se půda vyčerpala, musely se přestěhovat do jiné části pralesa, kterou vymýtily, aby ji mohly obdělávat.

Od roku 1991 je ale názor Betty Meggersové předmětem diskusí. Americká antropoložka Anna Curtenius Rooseveltová zpochybnila její model osídlení i tvrzení, že Amazonie byla tzv. „falešným rájem“, jak zní podtitulek knihy Meggersové z roku 1971. Přesně o dvacet let později publikovala Rooseveltová knihu *Moundbuilders of the Amazon: Geophysical Archaeology on Marajó Island, Brazil*, v níž teorii Meggersové o tom, že vlastnosti této oblasti bránily vzniku hustého osídlení a sociálně-politicky uspořádaných společností, popřela.² Podle Rooseveltové naopak společnosti, které Amazonii obývaly, „díky velké koncentraci obyvatelstva, obživě pomocí intenzivního zemědělství a významným stavbám zaznamenaly jeden z největších kulturních úspěchů“.³

Tato publikace rozpoutala vášnivou debatu na téma antropologie a archeologie v oblasti Marajó. Další badatelé inspirovaní myšlenkami Rooseveltové prováděli na různých místech Amazonie své vlastní vykopávky a dospěli k podobným názorům jako ona, což jasně prokázalo omyl Meggersové, která publikovala svůj výzkum v roce 1971, tedy v době, kdy rozhodně nedisponovala moderními archeologickými výzkumnými metodami, jaké jsou dostupné dnes.⁴

Archeologická oblast Amazonie a její historický vývoj

Kulturní oblast Amazonie zahrnuje oblasti v povodí Amazonky, Guayanskou vysočinu a východní planiny.

Povodí Amazonky tvoří více než tisíc řek, které pramení na severu v Guayanské vysočině, na jihu na centrální, tedy Brazilské vysočině, a na západě v Andách. Tento systém

2 Anna Curtenius Roosevelt, *Moundbuilders of the Amazon: Geophysical Archaeology on Marajo Island, Brazil* (San Diego, USA.: Academic Press, 1991).

3 Citováno Charlesem C. Mannem, 1491: *New Revelations of the Americas Before Columbus* (New York, USA.: Vintage Books, 2006), 335.

4 Debata pokračuje – Meggersová své oponenty kritizovala a oni odpověděli. Michael J. Heckenberger, James B. Petersen, y Eduardo Góes Neves, “Of Lost Civilizations and Primitive Tribes, Amazonia: reply to Meggers”, *Latin American Antiquity* (USA.) 12, n. 3 (září 2001): 328-333, DOI: <http://dx.doi.org/10.2307/971637>, URL: <http://www.stor.org/stable/971637>.

shromažďuje 20 % povrchové sladké vody na světě a poskytuje domov třiceti procentům druhů světové fauny a flóry.

Na Guayanské vysočině se nachází tropický deštný les i ve výškách nad 3 000 m.n.m. Východní planiny tvoří přibližně 5 000 000 km² zaplavovaných savan se špatně odvodňovanou půdou, kde se během roku střídají dvě období (období dešťů a sucha), což způsobuje nepříznivé podmínky, které předhispánské obyvatelstvo řešilo budováním vyvýšených polí a kanálů sloužících k regulaci vodní hladiny.

Říční systémy původním obyvatelům sloužily jako klíčový zdroj obživy a zároveň zajišťovaly spojení mezi různými částmi území. Tato území mají specifické vlastnosti – jsou bohaté na zdroje důležité pro lidskou obživu. Tvoří je záplavové oblasti, rozsáhlé břehy, ústí řek a vrchoviny vápencového nebo sopečného původu.

Projekt Centrální Amazonie (El Proyecto Central Amazónico) se od 60. let 20. století zabývá studiem předkolumbovských kultur, které obývaly centrální část Amazonie. Na základě získaných informací byl vypracován model společenské evoluce v této oblasti, který ukazuje, že tento proces byl delší a složitější, než se dříve předpokládalo. Lidé zde žili už od dob pozdního pleistocénu (starší oddělení čtvrtohor). Jednalo se o společnost lovců a sběračů, která používala kamenné nástroje a tvořila nástěnné malby. Vše nasvědčuje tomu, že se zde nacházelo jedno z prvních trvalých osídlení v Novém světě, kde se vyráběla keramika a pěstovaly plodiny, a v pozdním pravěku oblast obývaly také početné skupiny původních obyvatel, které dosáhly pozoruhodného rozmachu a byly až překvapivě dobře organizované.⁵

Socioekonomický vývoj společnosti v amazonské oblasti před příchodem Evropanů lze rozdělit do následujících fází:

Fáze lovců a sběračů, kteří nejprve žili v jeskyni Caverna de Pedra Pintada, skalním úkrytu na dolním toku Amazonky, kde můžeme spatřit stopy lidské civilizace datované do roku 9 200 př. n. l. Tito lidé vyráběli šípové hroty, které patřily k těm nejdokonalejším a nejjemněji opracovaným v předhispánské Americe. Vytvořili také řadu vytříbených polychromních jeskynních maleb. Jejich ekonomické aktivity zajišťující obživu sahaly od specializovaného lovu velkých vodních a suchozemských zvířat až po intenzivní sběr drobných živočichů a rostlin. Podobnost ve zpracování artefaktů nalezených na různých

⁵ Anna Curtenius Roosevelt (ed.), *Amazonian Indians: from Prehistory to the Present: Anthropological Perspectives* (Tucson, Arizona, USA.: The University Arizona Press, 1994) a Anna Curtenius Roosevelt, "The Rise and Fall of the Amazon Chiefdoms", *L'Homme* (France) 33, n. 126-128 (1993): 255-283, DOI: <http://dx.doi.org/10.3406/hom.1993.369640>, URL: www.persee.fr/doc/hom_0439-4216_1993_num_33_126_369640

místech, která od sebe dělí značná vzdálenost, ukázala, že docházelo k přesunům lidí na velké vzdálenosti, obchodu a výměně zkušeností a technologií.

O tři tisíciletí později, kolem roku 6 000 př. n. l., se objevila první usedlá společenství na březích některých řek a na pobřeží – vedle úlomků keramiky, považovaných za nejstarší na americkém kontinentu a datovaných do roku 5 000 př. n. l., zde byla objevena rozsáhlá naleziště mušlí a pozůstatků ryb a dalších zvířat.

Na počátku prvního tisíciletí př. n. l. se v oblasti Velké Amazonie objevily společnosti, jež se zaměřovaly na pěstování. Spolu s nimi se objevují nejstarší známé pozůstatky zdobené keramiky v Jižní Americe. Nalezená keramika svědčí o možném rozšíření zemědělských vesnic do záplavových amazonských nížin.

Již zmíněné společnosti kombinovaly pěstování kořenové zeleniny s lovem a rybolovem - konzumovaly velké množství ryb, vodních savců, želv a dalších suchozemských savců a ptáků.

Nové osady založené na březích řek a jezer se rozšiřovaly na dříve neosídlená území. Analýza míst, na nichž jejich obyvatelé shromažďovali odpad, ukazuje, že jejich způsob obživy zahrnoval i pěstování. Lze usuzovat, že přibližně v této době začaly amazonské národy trvale žít v nevelkých a různě roztroušených osadách. Nový usedlý způsob života byl založen na kombinaci pěstování manioku, lovu a rybolovu, přičemž základem jídelníčku obyvatel byly živočišné bílkoviny.⁶

Tyto společnosti využívaly keramiku, ale ještě nevyvinuly takové zemědělské postupy, které budou pro mnohé z nich klíčové od druhé poloviny prvního tisíciletí př.n.l. – tzv. *terra preta*, úrodnou a pro zemědělství vysoce výnosnou černozem, kterou vytvořili lidé nahromaděním organických a anorganických zbytků. Radiokarbonovou metodou bylo zjištěno, že *terra preta* byla využívána již v roce 450 př. n. l.⁷

Se vynálezem *terra prety* počalo nejplodnější období amazonských národů. Během něj se rozvíjelo zemědělství, pěstování zeleniny, a lidé se naučili vhodně využívat prales.

⁶ Curtenius Roosevelt, "The Rise and Fall...", 258

⁷ Michael J. Eden, Warwick Bray, Leonor Herrera y Colin McEwan, "Terra Preta soils and their Archaeological Context in the Caqueta Basin of Southeast Colombia", *America Antiquity* (USA) 49, n. 1 (leden 1984): 125-140 [126], DOI: <http://dx.doi.org/10.2307/280517>

Současně došlo k značnému nárůstu počtu obyvatel, lidé začali žít usedlým způsobem a rozvíjely se různé kulturní tradice.⁸

Nejpodrobnější mapování nalezišť *terry prety* na jednom místě bylo provedeno na březích řeky Arapiuns⁹, kde byly odhaleny stovky oddělených nalezišť. Některá z nich jsou velmi rozsáhlá. Například Manacapurú ve střední Amazonii, poblíž vesnice Alenquer, se rozkládá na ploše přes 2 kilometry dlouhé a 400 metrů široké. Ačkoliv se dříve předpokládalo, že se nacházela pouze v záplavových oblastech, byla nalezena i v interfluviálních náhorních plošinách, ale zpravidla se jedná o menší naleziště než v nížinách.¹⁰

Počet a rozmístění nalezišť *terry prety* naznačuje, že jen málo částí Amazonie, pokud vůbec nějaké, bylo v pravěku neosídleno a že jak záplavové oblasti v nížinách, tak vysočiny (*tierra firme* - pevná země) byly kolonizovány a procházely stejnými procesy intenzivní zemědělské produkce a demografické koncentrace.

Ložiska *terry prety* byla nalezena v místech, kde převažují písčité půdy a černá voda, přičemž obojí tvoří nepříznivé podmínky pro zemědělství. Na březích řeky Arapiuns současní zemědělci stále nacházejí stovky neobjevených ložisek *terry prety* a využívají je pro svou potřebu. Navíc se zdá, že po dlouhé době, kdy byla tato půda opuštěná, se její rozloha sama v průběhu času zvětšuje, a to do té míry, že ji někteří badatelé považují spíše za živý organismus než za zkamenělinu.¹¹

Od poloviny prvního tisíciletí našeho letopočtu začali využívat obyvatelé Amazonie také další zemědělské techniky, jako je hrůbkování¹² sloužící k regulaci vlhkosti. Z tohoto období pocházejí také sítě cest, pohřební mohyly a vesnice obklopené studnami a palisádami. Všechny tyto nálezy svědčí o složité sociální struktuře jednotlivých vesnic.

Během doby tisíce let, která uplynula od zavedení nových systémů zemědělské výroby do příchodu Evropanů v polovině 16. století, se osídlení rozšířilo do celé oblasti Amazonie –

⁸ David Clearly, "Towards an Environmental History of the Amazon. From Prehistory to the Nineteenth Century", *Latin American Review* (USA) 36, n. 2 (2001): 65-96, URL: <http://www.jstor.org/stable/2692088>.

⁹ Je přítokem řeky Tapajó, který se do ní vlévá asi 30 kilometrů před soutokem Tapajó a Amazonky.

¹⁰ Eden, Bray, Herrera y McEwan "Terra Preta soils...", 125.

¹¹ David Clearly, 77

¹² Hrůbkování je způsob obdělávání půdy, který byl hojně využíván v předkolumbovských dobách v oblastech ohrožených záplavami, které se nacházely na území dnešní Kolumbie, Ekvádoru, Peru a Bolívie. Byly zde vykopány propojené kanály a zbylá půda byla použita k vytvoření vyvýšených záhonů. Voda stoupá do záhonů kapilárním působením, což způsobuje, že kořeny rostlin jsou orientovány směrem dolů, a rostliny tak mohou být pěstovány blízko u sebe. V říčních údolích v nižších oblastech byly kanály splavné, umožňovaly rybolov a sběr měkkýšů, zatímco v horních částech se využívaly také k výstavbě obydlí.

v nížinách vznikly nadregionální kulturní struktury, jejichž styl keramiky se vyznačuje propracovanými vyřezávanými geometrickými a zoomorfními výjevy, zatímco v jiných oblastech se používala červená nebo červenobílá malba. Za nejvýraznější výtvarné motivy té doby můžeme považovat zvířata, která byla někdy zobrazená antropomorfním stylem. Tato ikonografie je dnes spojována s kosmogonií odkazující na důležitost hojnosti zvířat a lidské plodnosti.

Pěstování kořenové zeleniny ustoupilo pěstování obilnin. Pěstování obilí vyžadovalo intenzivní práci zemědělců po celý rok, díky čemuž vznikl nový systém sociálně-politické organizace, známý jako *cacicazgo* (náčelnictví), který umožňoval řídit a rozdělovat pracovní sílu v nových zemědělských oblastech.

Hospodářství těchto společností bylo čím dál tím složitější a rozsáhlejší, bylo založené na intenzivní produkci potravin, sklizni obilnin a kořenové zeleniny. Pěstování bylo v té době jak monokulturní, tak polykulturní. Součástí tehdejšího hospodářství byl také intenzivní lov a rybolov, stejně jako dlouhodobé skladování potravin. Podstatná část aktivit spočívala ve výstavbě trvalých zařízení, jako byly ohrady pro želvy a rybníky, stejně jako trvalém pěstování plodin. Ve Venezuele byla objevena pole s impozantní rozlohou, konkrétně přibližně 50 000 akrů v regionu Llanos de Mojós a 15,5 km² v oblasti Caño Ventosidad. Tato pole mohla teoreticky uživit stovky tisíc obyvatel.¹³

Způsob zemědělství vyvinutý těmito společnostmi je známý jako *slash and char*, a liší se od známějšího způsobu *slash and burn*. Tento proces spočívá v tom, že se pokácená vegetace spálí na popel, a takto uvolněný prostor se použije k další výsadbě. Naproti tomu při využívání metody *slash and burn* se pokácené křoviny a stromy pálí jen kvůli přeměně na dřevěné uhlí (biouhli). Biouhli používaly amazonské národy k výrobě *terry prety*. Zakopávaly ho do země nebo z něj vytvářely pahorky, aby byla půda, vyčerpaná intenzivním pěstováním jedné plodiny za druhou, schopná znovu plodit. Přesně tato půda se nachází na mnoha místech Amazonie a dalších částech Jižní Ameriky – jedná se o rozlehlé plochy úrodné černozemě, které se dají využívat i po stovkách let od jejich vzniku. Díky tomuto způsobu obdělávání půdy, který amazonští obyvatelé vynalezli, byli schopni ve staletích před příchodem Evropanů sklízet každý rok velké množství kukuřice.¹⁴ To bylo jedním z předpokladů pro nárůst počtu obyvatel a vznik složitých systémů společenské organizace – velkolepých náčelnictví

¹³ David Cleary, 75

¹⁴ Biouhli bylo získáváno částečným spalováním keřů a stromů za nízké teploty pokácených při čištění půdy připravované k výsadbě. Viz Li-qin Niu, *et al.*, "Slash-and-char: An Ancient Agricultural Technique Holds New Promise for

Hospodářství těchto společností bylo složitější a rozsáhlejší, zahrnovalo totiž intenzivní produkci potravin, sklizeň obilovin a kořenové zeleniny. Pěstování bylo v té době jak monokulturní, tak polykulturní. Lidé se zaměřovali na lov a rybolov, stejně jako na dlouhodobé skladování potravin. Podstatná část jejich aktivit byla věnována výstavbě trvalých zařízení, jako jsou ohrady pro želvy, rybníky a trvalému pěstování. Bílkoviny obsažené v mase divokých zvířat hrály i nadále v jejich jídelníčku doplňkovou roli, přičemž vodní živočichové se konzumovali ve větší míře než ti suchozemští, zejména v záplavových nížinách, a to díky většímu objemu biomasy a rozsáhlejšímu rybolovu ve srovnání s lovem suchozemských živočichů.¹⁵

Náčelnictví dosáhla nadvlády nad rozsáhlým územím, z nichž některá dosahovala plochy desítek tisíc kilometrů čtverečních, a vládli jim nejvyšší náčelníci.¹⁶ Obyvatelstvo bylo hustě koncentrované, v některých centrech žily tisíce obyvatel. Byly nalezeny zbytky rozsáhlých staveb, jako jsou pahorky, stejně jako stavby sloužící k rozvádění a ukládání vody používané pro zemědělství. Stavěly se také obytné komplexy a stavby sloužící k dopravě a obraně.

Bylo zjištěno, že některá ze sídel měla rozlohu mnoha kilometrů čtverečních a byla hustě osídlená. Svědčí o tom naleziště kulturních a biologických pozůstatků v hloubce několika metrů pod zemí. Mnohé z pozůstatků těchto osad mají podobu pahorků tvořených z vrstev sutin, na nichž byly později znovu postaveny nové budovy.

V sídlech žily tisíce až desítky tisíc obyvatel sdružených do velkých politických a kulturních celků, které podléhaly moci nejvyšších náčelníků hlásajících svůj božský původ, jež se honosili svým významným postavením a nechali se přenášet na bohatě zdobených nosítkách.

Ačkoliv menších a jednodušších sídel existovalo mnohem více, ta velká měla značně komplexní strukturu. Byla v nich místa vyčleněná pro specifické činnosti, jako je výroba šperků, kamenných nástrojů, místa určená pro obřady a využívaná jako pohřebiště, stejně jako části určené k bydlení. Součástí sídel byly také obranné stavby, jako například palisády a příkopy.

Management of Soils Contaminated by Cd, Pb and Zn”, *Environmental Pollution*, 205 (říjen 2015): 333-339, DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.envpol.2015.06.017>.

¹⁵ Curtenius Roosevelt, “The Rise and Fall...”, 267.

¹⁶ *Ibid*, 259.

Náčelnické společnosti se změnilly na společnosti expanzionistické a válečnické, měly hierarchické společenské uspořádání, závisely na vybírání daní a jejich hospodářství bylo založené na rostlinné výrobě a intenzivní sklizni plodin. Rozvíjela se řemeslná výroba pro potřeby obřadních činností a obchodu. Na řadě výrobků najdeme vyobrazení lidských postav, které se přidaly k již existujícím zvířecím figurám a geometrickým obrazcům. Rozšířilo se také uctívání model a s ním i vyobrazení předků nejvyšších náčelníků.

Na velké vzdálenosti se obchodovalo s keramikou, textilem, různými nástroji, potravinami a surovinami. K obchodu sloužila místa, která fungovala jako tržiště, kde pravidelně docházelo k rozsáhlé výměně zboží. Jako platidlo se používaly náhrdelníky (obvykle z mušlí) a příslušníci elit si navzájem vyměňovali ozdoby z polodrahokamů, jako jsou zelené kameny.

Na místech, kde sídlili náčelníci, a na poutních místech se konaly společné náboženské obřady, při nichž přítomní pili čiču, alkoholický nápoj z kukuřice, která byla vybírána jako daň. Obřady doprovázela hudba a tance. Bylo zjištěno, že na dolním toku Amazonky se různé politické útvary opíraly o náboženskou ideologii, která zdůrazňovala postavení elit prostřednictvím rituálů věnovaných zbožštěným předkům, v jejichž jménu se vybíraly daně. Mumie i malované obrazy předků náčelníků, spolu s obrazy božstev vytesaných do kamene a kultovními předměty, byly uchovávány ve zvláštních budovách a při pravidelných obřadech se z nich vynášely ven. Ve společnosti byly i vybrané osoby, jejichž jediným úkolem byla péče o náboženské a obřadní stavby, a také věštcí a léčitelé. Podle záznamů měl rodokmen náčelníků matrilineární systém a mezi mocenskou elitou se praktikovala také endogamie.

Společnosti budující umělé pahorky se rozvíjely v následujících oblastech: v oblasti Llanos de Mojós a Chiquitos v bolivijské Amazonii, na vysočině ekvádorské Amazonie, na ostrově Marajó v ústí Amazonky, v pobřežních nížinách Guayany a na středním toku Orinoka. Mezi stavby, vybudované převážně z hlíny, patřila vyvýšená pole, kanály, přehrady, studny, umělá jezírka, hráze, ale i pahorky, kde se nacházely obytné domy a pohřebiště. Tyto pahorky vznikly navršením silných vrstev zeminy vytěžené ze studen nebo postupným hromaděním sutin a trosk staveb postavených z nepálených cihel. Některé z oblastí, ve kterých sídlili právě tvůrci těchto pahorků, se vyznačují pravidelnými záplavami, takže obydlená místa se musela nacházet na místech, kam voda nedosahovala. Protože se však mnohé z pahorků nacházely několik metrů nad maximální možnou hladinou vody, předpokládá se, že byly budovány především pro obranu, nebo jako důkaz moci.

Počet a rozsah důkazů o amazonských stavebních pracích je mimořádný, stejně jako velikost nalezišť. Mnohé pahorky dosahují výšky přes 3 metry, někdy až 10 metrů, a rozkládají se na ploše několika hektarů. Na ostrově Marajó se některé komplexy s více pahorky rozkládají na ploše větší než 10 km² a čítají jich 20 až 40. Jedna z těchto Amazonských lokalit o rozloze 12 km² se nachází na ekvádorské vysočině.

Archeologické oblasti vzniklé nahromaděním odpadků pravěkých obyvatel tvoří značnou část území podél břehů Amazonky a Orinoka. Tato archeologická naleziště z pozdního pravěku jsou masivní, někdy se táhnou souvisle až desítky kilometrů a jsou hustě zaplněny artefakty a zuhelnatělými rostlinnými zbytky.¹⁷ Na základě výzkumu těchto oblastí badatelka Rooseveltová dospěla k závěru, že vzhledem k tomu, že na nich žilo několik tisíc, na některých místech dokonce desítky tisíc obyvatel, je takový rozsah a komplexnost známkou toho, že tato sídla byla obývána společnostmi dosahujícími takové socio-politické úrovně, že bychom je mohli považovat za státy.¹⁸

To vysvětluje, proč když kolem roku 1550 začali Evropané expandovat a plavit se po Amazonce, našli zde společnosti s vysokou hustotou osídlení, výraznou sociální hierarchií a hospodářstvím založeným na rybolovu, lovu a intenzivním pěstování kukuřice a manioku.

Záznamy Gaspara de Carvajala, kaplana objevitelů pod vedením dobyvatele Francisca de Orrelany, o jejich první cestě podél Amazonky v letech 1541 až 1542, stejně jako zápisky Francisca Vázqueze, autora kroniky o výpravě iniciované dobyvatelem Pedrem de Ursua, poskytují jasnou představu o tom, jak hustě byly břehy Amazonky a nížiny v povodí hlavních řek Amazonie v době prvního kontaktu s Evropany osídleny.¹⁹ O hustotě osídlení ve stejné době hovoří i spisy anglických, nizozemských a irských objevitelů, kteří se snažili založit osady u dolního toku Amazonky.

Krajina regionu, popsaná v těchto prvních zprávách Evropanů, byla, jak se zdá, intenzivně využívaná pro rozsáhlá pole, kde se pěstoval maniok a další plodiny, které se pak skladovaly ve vesnicích. Dále tu byly široké cesty spojující vesnice s poli, velké ohrady pro

¹⁷ *Ibid*, 272-273.

¹⁸ *Ibid*, 274. Státní společnost je organizována prostřednictvím formální a specializované vlády, často s byrokracií nebo jinou formou vládnoucích skupin. Společnost je rozdělena do vrstev s nerovným přístupem ke statkům a funguje v ní společenská dělba práce - různé skupiny vykonávají různé činnosti. Jejich ekonomickým základem je intenzivní zemědělství, protože pouze tento způsob výroby zaručuje dostatek potravin pro uživení velkého počtu obyvatel žijících v těchto společnostech na státní úrovni.

¹⁹ Gaspar de Carvajal, *Relación del nuevo descubrimiento del famoso Río Grande de las Amazonas*, (ed.) Jorge Hernández Millares (México, D.F.: Fondo de Cultura Económica, 1955) a Francisco Vázquez, *El Dorado: Cronica de la expedición de Pedro de Ursua y Lope de Aguirre*, (ed.) Javier Ortiz de la Tabla (Madrid, Alianza, 1987).

želvy, rybárny, osady chráněné palisádami a hliněnými valy lemujícími říční srázy, které se táhly nepřetržitě po mnoho kilometrů, a zprávy také hovoří o stovkách kánoí pohybujících se po říčních tocích.²⁰

Věrohodnost záznamů ze 16. století potvrzují i archeologické důkazy o velikosti a vzhladu osad, směňovaných produktech a skladištích potravin. Stejně tak existence zemědělství a hospodaření se zdroji jsou nezvratným důkazem toho, že první zprávy Evropanů o těchto společnostech jsou pravdivé.

Vliv evropské kolonizace

Evropští dobyvatelé oslabili politickou moc náčelnictví a fyzicky zdecimovali velkou část místního obyvatelstva. Tak začala jedna z nejvýraznějších proměn společnosti a ekosystému v dějinách Amazonie. Epidemie, rozpad starých obchodních koloběhů a snaha misionářů o odsun původních obyvatel, kteří přežili počáteční dopad evropské invaze - to vše byly faktory, které vytrhly původní obyvatele z jejich rodného prostředí. Kulturně ochuzení obyvatelé byli nuceni se rozptýlit nebo integrovat do nových kulturních struktur vytvořených Evropany.²¹ Skupiny, které dodnes žijí v amazonské oblasti, nelze ve skutečnosti považovat za potomky dávných obyvatel z období před příchodem Evropanů. Jsou to zbytky populace těch, kteří kdysi obývali náčelnická sídla z období před vpádem Evropanů – populace již zdecimované, vysídlené, kulturně ochuzené a organizované jednodušším způsobem.

Navzdory rozšířené představě, že vpád evropských kolonizátorů do amazonské oblasti zpomalily hlavně nepříjemné přírodní podmínky, se amazonská oblast stala pro Španěly a Portugalce okrajovou oblastí i vlivem jiných faktorů. Důvodem její marginalizace byl zejména fakt, že koloniální metropole měly v 16. a na začátku 17. století omezené zdroje a jiné kolonizační priority.

Vzhledem k okrajovému významu amazonské oblasti jak pro španělskou, tak pro portugalskou korunu, uzavřely tyto říše výhodné spojení s misionářskými řády, zejména s jezuity, františkány, karmelitány a mercedariány. Tyto náboženské skupiny se v 17. a 18. století staly hlavními evropskými hybateli expanze do nížin. Jim vděčíme za existenci rozsáhlé dokumentace. Dalším malým společenstvím žijícím v této oblasti byli evropští osadníci, které oblast přilákala, nebo do ní byli deportováni. Tito civilisté soupeřili

²⁰ David Clearly, 81

²¹ Viz Erick Langer y Robert H. Jackson (eds.), *The New Latin American Mission History* (Lincoln, Nebraska, USA: University of Nebraska Press, 1995).

s náboženskými misionáři o původní obyvatele coby o pracovní sílu v těžebním hospodářství, který byl založen na jejich nucené práci. Úsilí obou vnějších aktérů proměnilo amazonskou krajinu jak v dlouhodobém, tak krátkodobém horizontu.²²

K určitým změnám došlo jistě již před založením evropských osad v 17. století. Hospodářství a společnost amazonských indiánů se začaly proměňovat už kolem roku 1616, kdy bylo založeno město Belem, ačkoliv výpravy Španělů do této oblasti byly jen sporadické. V této době založili Angličané a Francouzi v ústí a dolním toku Amazonky řadu obchodních stanovišť a faktorii (ve skutečnosti jednoduchých rančů obehnaných palisádami), které byly neustále vystaveny nebezpečí útoku evropských rivalů nebo nepřátel z řad původních obyvatel.

Španělé okupovali ústí Orinoka od počátku 16. století a Nizozemci se snažili ovládnout vnitrozemský obchod v severní Amazonii ze Surinamu poté, co byli v 17. století vyhnáni z ústí Amazonky.²³

Z těchto malých evropských enkláv se po obchodních trasách, které již dávno používalo předhispánské obyvatelstvo, začaly šířit kovové sekery, nože, zbraně a háky. Současně vznikala nová kmenová spojení a antagonismy v důsledku obchodu s otroky a dostupnosti nových typů zboží.

Obchodní sítě byly během následujících 150 let brzy nahrazeny novými distribučními sítěmi misií. Kovové výrobky se vyměňovaly za potraviny, otroky a plodiny z brazilského pralesa. Seznam vyměňovaných produktů svědčí o tom, jak dobře indiáni uměli hospodařit s přírodními zdroji, a také o lačnosti evropských trhů – patřily mezi ně léčivé rostliny přestup a kaš'a, vanilka (tu Evropané poprvé objevili právě v Amazonii), divoká skořice, kakao, muškátový oříšek, hřebíček, maso a olej z kapustňáků, želví maso, vejce a krunýře, peří všemožných ptáků, fazole tonka (používané k výrobě parfémů), boby, dřevo, chinovníková kůra, tabák, kaučuk, vosky, bavlna, vyzina, konopí, kůže, kožešiny, ořechy kešu, para ořech, guma, pryskyřice, a také nesčetné množství regionálních produktů, jako je rostlina guarana, keř oreláník barvířský, olej andiroba, dřevina massaranduba, jutovník, olej copaiba, olej ucuúba, vlákno piassava, pryskyřice, koudel, tapioka, rostlina puxurí a bombonassa, vlákno tucum, karnaubský vosk, hlavěnkový sirup, dřevina kurbaryl obecný, palma slonovník velkoplodý, nebo jedovatá rostlina kulčiba jedodárná. Rané způsoby vytěžování pralesa byly

²² Viz John Hemming, *Red Gold: The Conquest of Brazilian Indian* (Chatham, Pittsburgh USA: Papermac, 1995).

²³ Viz H. Van Nederveen Meerkerk, *Recife, the Rise of a 17th-Century Trade City From a Cultural-Historical Perspective* (Holandsko: Assen, Van Gorcum publishers, 1989).

zastíněny těmi známějšími z 19. a 20. století, ačkoli jejich důsledky pro životní prostředí byly stejně drastické.

V první řadě je třeba vzít v úvahu zvýšení zemědělské produktivity související s rozsáhlejším využíváním kovových nástrojů, i když není jisté, zda právě toto bylo příčinou rozsáhlejšího kácení lesů. Lze usuzovat, že pro uspokojení poptávky Evropanů, kteří se v oblasti usadili, bylo nutné zajistit dostatečné množství základních potravin. Evropané si rychle jako hlavní potravinu osvojili maniok, ačkoli trh s maniokem se nestal příliš významným. Dalším faktorem pro intenzivnější produkci manioku je skutečnost, že původního obyvatelstva začalo ubývat už v 16. století. Tehdy se začaly používat kovové nástroje, které následně umožnily přesunout pracovní sílu ze zemědělství k těžbě surovin. Na druhou stranu používání kovových nástrojů nevedlo k dramatickému nárůstu mýcení pralesa.

Nové evropské plodiny, dobytek i dovezená domestikovaná zvířata (kuřata, prasata, skot, perličky) se během dvou století po příchodu cizinců ze zámoří staly součástí flóry a fauny každé amazonské vesnice.

Ještě větší význam měla změna orientace obchodních a dopravních sítí v nížinách. Dříve jako prostředek spojení mezi nížinami a vysočinou fungovala říční síť. Toto vnitřní propojení tvořilo základní strukturu celé místní společnosti a hospodářství. S příchodem Evropanů a zavedením těžební ekonomiky se regionální hospodářství přeorientovalo směrem ven, k pobřeží. Výměna produktů, která po tisíce let spojovala amazonské nížinné komunity s andskou vysočinou se drasticky změnila, protože nová síť výměny a kontaktů (administrativních, ekonomických a náboženských) se obrátila směrem ven a začala spojovat amazonské národy s Evropou, i když zpočátku jen v menší míře.²⁴ Amazonská oblast se tak stala regionem izolovaným od zbytku kontinentu.

Předkolumbovské amazonské společnosti, později zdecimované otrokáři, nemocemi a misijním systémem, obývaly především záplavové nížiny (tzv. *várzey*). Paradoxně právě úspěšná kolonizace bohatých oblastí podél říčního systému vedla k přesunu otroků a plodin z brazilského pralesa na pobřeží. V důsledku toho se během několika století nížiny v povodí řek Solimões a Amazonky, které měly v 16. století nejvyšší hustotu osídlení v povodí Amazonky, téměř vylidnily. Tato oblast se změnila v pustou krajinu, ve které se nacházely izolované vesnice a málo početné usedlosti osadníků, jež od sebe dělily obrovské vzdálenosti.

²⁴ Viz Jeronimo de Viveiros, *História do Comércio do Maranhão (1612-1895)* (Brasil: Asso-ciação Comercial do Maranhão, 1954)

Koloniální ekonomika nezměnila pouze záplavové nížiny. Plodiny z brazilského pralesa, se kterými se obchodovalo, pocházely nejen z nížin, ale také z vysočin, takže při velkém zájmu o jejich získávání v tržním množství se málo dbalo na udržitelnost ekosystému.

Postupem času byli otrokáři, těžaři surovin a misionáři nuceni stěhovat se stále dál do vnitrozemí, aby získali další zdroje poté, co byla dostupnější místa vyčerpána v důsledku nadměrného využívání. Ačkoli o této agresivní těžbě surovin nemáme podrobnější informace, je jisté, že již v 19. století byly některé suroviny do velké míry vyčerpány. Důkazem toho je, že ve 40. letech 19. století systematické údaje o vývozu, sloužící jako podklad pro výběr daní, ukazovaly na nízký vývoz produktů získaných z želv a kapustňáků. V koloniálním období tomu tak ale nebylo – celá řada záznamů svědčí o tom, že želvy a kapustňáci byli hojným vývozním artiklem na místních i zahraničních trzích.

Tato zvířata byla velmi důležitá kvůli množství produktů, která z nich lze získat. Želvy se lovil pro čerstvé i solené maso a z jejich krunýřů se vyráběly šperky a hřebeny. Konzumovala se také jejich vejce a získával se z nich tuk, což byly produkty, které v nížinách během koloniálních let nabyly na významu do té míry, že se vesničané na několik týdnů stěhovali na písčné břehy, aby v určitých měsících roku sbírali vejce a získávali tuk z těchto zvířat.

Z kapustňáků se získávalo maso a sádlo. Maso kapustňáků vařené a konzervované ve vlastním tuku, nazývané mexira, bylo důležitým vývozním artiklem. Trvalo dvě století, než lov želv a kapustňáků vedl k jejich téměř úplnému vyhubení. Úplnému vymizení obou živočišných druhů z Amazonie pravděpodobně zabránilo až přeorientování pracovní síly na sběr kaučuku v 50. letech 19. století.²⁵

Jiné zdroje využívané v koloniálním období ho přežily lépe. Například nikdy nedošlo k poklesu počtu ryb. Sušené a solené ryby, zejména arapaima velká (náhražka tresky), se konzumovaly jak lokálně, tak v zahraničí. Předpokládá se, že nízké využívání ryb bylo způsobeno kulturní preferencí masa městskými elitami.

Nemoci

Kromě výrazného vlivu koloniálního hospodářství na krajinu je třeba vzít v potaz i demografický aspekt. Podle Davida Clearyho je tato otázka sporná - má se za to, že

²⁵ Viz John Hemming, *Tree of Rivers: The Story of the Amazon* (Londýn, Velká Británie: Thames and Hudson, 2009)

amazonská oblast zažila stejně ničivý dopad epidemií jako jiné části Ameriky. Avšak na rozdíl od hustě osídlených sídel původních obyvatel v Andách a Mezoamerice, která s poměrně početnou evropskou populací udržovala těsný kontakt a byla smrtícími epidemiemi, které kolonizátoři šířili, přímo zasažena, byla sídla obyvatel Amazonie, rozptýlená na větším území, zasažena méně. Navíc vpád Evropanů byl v počátečních fázích mnohem méně intenzivní, a proto byly amazonské národy zasaženy evropskými nemocemi později než ostatní americké národy. Dnes je to jediné místo na americkém kontinentu, kde tento proces přenosu nemocí pokračuje, a to prostřednictvím infekčních cyklů, které se šíří po obchodních cestách, ať už přímým nebo nepřímým fyzickým kontaktem mezi původním obyvatelstvem Amazonie a cizinci.

O neštovicích se v evropských pramenech z 16. století ve spojitosti s původním obyvatelstvem povodí Amazonky a Orinoka nepíše, přestože se tam někteří Evropané usadili již na počátku století. Naopak ve stejné době neštovice pustošily Inky, Aztéky a původní obyvatelstvo karibských ostrovů. Ať už byly důvody nepřítomnosti nemoci v tomto století jakékoliv, mezi amazonskými indiány se neštovice začaly šířit až v 17. století. Tento fakt může mít hned několik vysvětlení - například nesnášenlivost viru neštovic vůči teplu nebo intenzivnímu slunečnímu záření, orientaci amazonského obchodu směrem k pobřeží (mimo Andy) nebo dokonce nepravděpodobnost přímého kontaktu s Evropany.

První případy neštovic v Amazonii jsou doloženy k roku 1621 a došlo k nim přímým důsledkem snahy Portugalců vytlačit ostatní Evropany z ústí Amazonky. Nemoc se sem údajně dostala na lodi ze severovýchodní Brazílie, kde se neštovice vyskytovaly již od poloviny 16. století.

Od roku 1621 se neštovice staly součástí každodenní reality amazonského obyvatelstva. V průběhu 17. století se rychle, i když nepravděpodobně šířily a region postihovaly až do 20. století. Ačkoli se jeden karmelitánský misionář již v roce 1829 pokusil zavést v Amazonii očkování, narazil na silný odpor obyvatelstva.²⁶ Misionářské prameny uvádějí děsivé případy jak v odlehlé západní části povodí Amazonky, tak ve vesnicích v oblasti Llanos de Mojos v dnešní Bolívii. O sto let později však úmrtnost klesla, protože se u přeživších vyvinula odolnost a epidemie propukaly méně často.

²⁶ David Clearly, 87

Bylo zjištěno, že existovaly velké rozdíly v cyklech propukání nemocí, úmrtnosti a odolnosti v průběhu času a v závislosti na oblasti, přičemž některé skupiny obyvatelstva zaznamenaly populační růst, zatímco jiné v důsledku vysoké úmrtnosti zcela zanikly.

Sled událostí neurčoval výhradně fyzický kontakt s Evropany, ale řada dalších faktorů - zeměpisná poloha, zapojení obyvatelstva do obchodních sítí a koloniální ekonomiky, vztah indiánů k misijnímu systému apod.

V rámci této složité situace pro místní obyvatelstvo je důležité zdůraznit, že nízko položené záplavové oblasti se pro amazonské indiány rychle staly nehostinným místem, a to nejen kvůli relativně snadnému přístupu otrokářů a misionářů, ale také proto, že její prostředí umožňovalo rychlé šíření malárie a dalších nemocí přenášených hmyzem.

Ačkoli se předpokládá, že některé kmeny malárie se zde vyskytovaly již před příchodem Evropanů, v prostředí nížin náchylných k záplavám se nové evropské a africké kmeny této nemoci rychle staly endemickými.²⁷

Dalším aspektem, který je třeba mít na paměti, je skutečnost, že nemoci úzce souvisely s rozmístěním misí, protože tyto osady byly umístěny na březích řek. Misie nebyly příliš účinné při šíření víry, ale byly velmi účinným systémem pro šíření virů. Soustředily na jednom místě obyvatelstvo různých etnik a různých lokalit a zajistily pravidelný fyzický kontakt s Evropany, zároveň narušily tradiční systémy zemědělství a hospodaření se zdroji tím, že se neúspěšně pokusily vytvořit rolnický systém založený na monokulturách evropského typu.

Smrtící dopady nemocí na původní obyvatele Amazonie se však projeví zejména v 19. století. V koloniálním období nemoci jistě přispěly k demografickému úbytku, ale významnějším faktorem bylo otroctví, které bylo ničivější než nemoci vlivem násilí a dislokace původních obyvatel Amazonie. Misie samotné nemusely nutně způsobovat smrt svých osadníků, ale měly na úmrtnosti podíl kvůli destrukci kmenů a asimilaci původního obyvatelstva do nových center populace vytvořených misionáři. Úbytek obyvatelstva v misijních vesnicích byl tedy v mnoha případech důsledkem opuštění vesnic původními obyvateli, jejich vykořeněním a integrací do nového kulturního prostředí.²⁸

²⁷ Viz J. R. McNeill *Mosquito Empires: Ecology and War in the Greater Caribbean (1620-1914)* (Cambridge, Velká Británie: Cambridge University Press, 2010)

²⁸ Viz Langer a Jackson

Když se po vyhnání jezuitů v 60. letech 17. století misionářský systém zhroutil, byli původní obyvatelé vytrženi ze svých komunit a stali se největší etnickou složkou obyvatelstva regionu. Tvořili základ nových rasově smíšených společenství rolníků, kterým se portugalsky říkalo *caboclo*, a v oblastech španělské nadvlády *ribereño*. Tato populace byla v 19. století početně mnohem menší než jak ji popisovaly záznamy z téhož území pocházející z 16. století.

Dopad tohoto koloniálního ekonomického systému na životní prostředí byl paradoxní – zatímco těžební činnost měla negativní dopad na záplavové a horské ekosystémy, úbytek populace umožnil obnovu pralesa v oblastech, kde byl v pozdním předkolumbovském období prořídilý, zejména v horských savanách a nížinných říčních oblastech. Právě tyto oblasti se v 19. století staly předmětem zkoumání přírodovědců, kteří je mylně označovali za panenská a nedotčená území.²⁹

Nové plantáže a monokultury

Mezitím evropští osadníci zavedli nové formy využívání půdy s negativním dopadem, jako jsou zemědělské plantáže, zejména kakaové, cukrové a kávové, a také dobytčí farmy. Umístění těchto nových farem bylo určeno kombinací enviromentálních faktorů a ekonomické geografie.

Evropané si brzy všimli, že v mnoha částech nížin se nacházejí pastviny a savany vhodné pro chov dobytka. V polovině 18. století byla většina velkých farem založena na chovu dobytka – karmelitánské a mercedariánské misionářské ranče na ostrově Marajó v ústí Amazonky, statky spravované jezuity v oblasti Llanos de Mojos, kolonistické a misionářské ranče na venezuelských planinách a královské ranče na řece Rio Branco v savanách táhnoucích se od hory Roraima v brazilské Amazonii až do vnitrozemí Guayany.

Zemědělské plantáže v koloniálním období, s výjimkou těch kakaových, se nacházely především v blízkosti pobřeží, téměř výhradně na naplaveninových půdách v nížinách nebo v nižších částech tzv. *terry firme* (pevná země). Plantáže s cukrovou třtinou a bavlnou v západním brazilském regionu Maranhao a podél pobřeží Guayany byly zaměřeny na exportní produkci, ale v jiných případech bylo zemědělství rozšířením domácího hospodářství, které se zaměřovalo na pěstování cukrové třtiny určené především k výrobě pálenky. Tento produkt byl tak důležitý, že se jej království nikdy neodvážilo zdanit. První cukrovary poháněné parou vznikly až v 50. letech 19. století, kdy byla zavedena stálá paroplavba.

²⁹ Viz John Hemming, *Naturalists in Paradise: Wallace, Bates and Spruce in the Amazon* (Londýn, Velká Británie: Thames and Hudson, 2015)

Hlavním plantážím na pobřeží se vyhnulo pěstování kaka, nejdůležitějšího vývozního artiklu Amazonie před začátkem těžby kaučuku. Pobřežní kakaové plantáže byly založeny v okolí řeky Cayenne a v ústí různých surinamských řek v průběhu 18. století s využitím divokých kakaovníků přivezených z vnitrozemí během expedic za účelem získávání produktů z džungle. Nicméně se ukázalo, že pěstování cukru je v těchto oblastech výnosnější. V polovině 18. století se produkce kaka přesunula do brazilské části Amazonie, protože kvůli nadměrné těžbě byl stále větší nedostatek divokého kaka. To motivovalo portugalské osadníky k jeho pěstování poté, co království tuto činnost podpořilo. Záměr rozvíjet kakaové plantáže je dalším důkazem dopadu extraktivistických aktivit na „divoké kaka“, které je pravděpodobně pozůstatkem starých amazonských plantáží z doby před kontaktem s Evropany. Tyto plantáže existovaly na březích Amazonky i jejích přítoků ještě v raném koloniálním období.³⁰

Vedle produkce kaka byl důležitý také chov dobytka, zejména od poloviny 19. století, kdy se zintenzivnila produkce masa pro zásobování rostoucích městských trhů. Dobytek se choval především na nejodlehlejších pláních a savanách daleko od hlavní cesty do Amazonie. Dobyččí farmy měly větší dopad na životní prostředí než kakaové plantáže, protože bránily tomu, aby se džungle rozšiřovala do předkoloniálních savan.

Pokud porovnáme způsoby obživy v pozdním pravěku ve Velké Amazonii se způsoby obživy po příchodu Evropanů, zejména dle etnografických informací z 19. a 20. století, které se týkají původních obyvatel žijících v této době, je možné pozorovat obrovské změny. V posledních dvou stoletích převládalo zemědělství založené na pěstování obilnin, doplněné rybolovem a lovem, což je dnes považováno za důsledek narušení složitých prehistorických sociopolitických organizačních systémů a vylištění dříve hustě osídlených území. Změna v amazonské oblasti vedla k návratu k méně intenzivním systémům produkce potravin, podobným těm, které existovaly před tisíci lety v raných fázích rozvoje zemědělství. Zemědělský systém založený na principu *slash and burn*, zdokumentovaný etnografy 20. století, se nejvíce podobá způsobu života, který v Amazonii existoval před rozvojem zemědělského hospodářství založeného na intenzivní produkci, jež se objevilo v době rozkvětu hustě osídlených náčelnictví v posledních staletích před příchodem Evropanů.³¹

³⁰ Cristina Adams, Rui Murrieta, Walter Neves, Mark Harris (eds.), *Amazon Peasant Societies in a Changing Environment: Political Ecology, Invisibility and Modernity in the Rainforest* (USA.: Springer Science & Business Media, 2008), 39

³¹ Cristina Adams, Rui Murrieta, Walter Neves, Mark Harris (eds.), *Amazon Peasant Societies in a Changing Environment: Political Ecology, Invisibility and Modernity in the Rainforest* (USA.: Springer Science & Business Media, 2008), 39

Závěr

Přehled nejnovějších výsledků výzkumu v amazonské oblasti nás vede k závěru, že po léta převládající a v akademických kruzích přijímaná představa, že geografické a ekologické podmínky v této rozsáhlé oblasti znemožnily rozkvět společností nad úroveň jednoduchých ekonomik lovců a sběračů, je mylná.

Tvrzení, že původní zemědělské systémy v meziříčních tropických nížinných oblastech byly primitivní a okrajové, protože se jednalo o převážně tropické nížinné oblasti, nedostatečně úrodné, a tudíž nevhodné pro obživu velkých lidských sídel, je v současné době už neadekvátní a nepřijatelné. Byl také objasněn význam potravinových zdrojů získávaných sběrem, stejně jako bílkovin získávaných z hmyzu a ořechů, a obrovského množství napůl domestikovaných rostlin a zvířat.

Od chvíle, kdy se v ústí Amazonky usadili Evropané, začala dlouhá proměna krajiny a společností, které rozsáhlé amazonské území obývaly. Došlo k výraznému demografickému poklesu způsobenému nemocemi, které do oblasti přinesli Evropané. Nejprve to byly epidemie stejných nemocí, které pustošily centrální oblasti Mezoameriky a And, a později tropické nemoci, jako je malárie, které se šířily zejména od 17. století.

Drastické vyliďňování a nadvláda Evropanů zredukovaly starověké společnosti na pouhé zbytky jejich dřívějšího počtu. Velké komplexní společnosti organizované do náčelnictví nebo pravěkých států se rozpadly na malé roztroušené osady. Rozptýlení obyvatel mělo zároveň významný vliv na flóru a faunu a přineslo hluboké socioekonomické změny. Nedávné etnohistorické, archeologické, etnografické a etnoekologické výzkumy umožnily vysledovat a zdokumentovat kruté změny, kterými prošlo původní obyvatelstvo během přechodu z období před kontaktem s Evropany do období po něm.³²

Názor, že dnešní amazonské společnosti jsou živým obrazem někdejších předhispánských společností, nebo skupinami, které si dokázaly zachovat svůj způsob života na okraji západní civilizace, jak tomu bylo před tisíciletími, je omyl vyplývající z toho, že dříve nebyly k dispozici pokročilé výzkumné metody, které jsou dnes v oblasti archeologie a etnografie dostupné.

³² Darrell Addison Posey, "Environmental and Social Implications of Pre and Postcontact Situations on Brazilian Indians: The Kayapó a New Amazonian Synthesis", v: Curtenius Roosevelt, "The Rise and Fall...", 271

3. KOMENTÁŘ

3.1. Překladačská analýza originálu

K tomu, aby překladatel originální text komplexně pochopil a použil pro překlad vhodné prostředky, je nejprve žádoucí provést podrobnou analýzu textu. Spolu s analýzou je také potřebné si předem nastudovat problematiku překládaného textu, a to v obou jazycích. Pro tento účel mi sloužily slovníky, stejně jako české a španělské články pojednávající o životě původních obyvatel v Amazonii a o geografii, fauně a floře dané oblasti. Pro potřeby analýzy mnou překládaného textu jsem využila model od Christiane Nordové z její publikace *Text analysis in translation* (1991).

Nordová v rámci analýzy dělí faktory na vnětextové a vnitrotextové. Těmi vnětextovými jsou: autor a vysílatel, médium, místo a čas komunikace, záměr a motiv vysílatele, funkce textu a adresát. Mezi vnitrotextové faktory patří: téma a obsah, presupozice, kompozice, nonverbální prvky, lexikum, syntax, suprasegmentální prvky, intertextualita.

V rámci analýzy se postupně podrobně zaměřím na všechny uvedené faktory. Pro názornost uvádím k některým faktorům i citace z původního textu.

3.1.1. Vnětextové faktory

3.1.1.1. Autor a vysílatel

Nordová ve svém modelu rozlišuje mezi autorem a vysílatelem. Autorem je původce textu, neboli ten, kdo ho skutečně napsal. Jako vysílatel textu působí někdo, kdo daný text zprostředkuje a poskytne čtenářům (např. instituce). Ne vždy musí být oba (autor i vysílatel) uvedeni, někdy naopak splývají v jednu osobu.

Autorem článku je profesor Juan Carlos Solórzano Fonseca. Juan Carlos Solórzano Fonseca pochází z Kostariky. Svůj doktorát získal na univerzitě École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS), Paris I Panthéon Sorbonne ve Francii. Ačkoliv je pan profesor aktuálně již v důchodu, během života působil na Historickém ústavu Kostarické univerzity a jako profesor doktorského studia vyučoval historii na téže univerzitě. Je řádným členem kostarické Akademie geografie a historie a také korespondenčním členem Akademie historie a geografie v Guatemale. Vydal nespočet článků a knih zabývajících se historií Jižní Ameriky a Střední Ameriky.

Vysílatelem textu je časopis *Revista de Historia*, který publikuje Kostarická univerzita UNA (Universidad Nacional de Costa Rica). UNA je jedna z pěti státních vysokých škol na Kostarice. Byla založena v roce 1973 a v současnosti se řadí k nejlepším vysokým školám v Jižní Americe.

3.1.1.2. Médium

Jako médium v tomto případě figuruje akademický časopis *Revista de Historia* vycházející každého půl roku při UNA (Universidad Nacional de Costa Rica). Každé číslo časopisu čítá hned několik článků. Tato publikace poprvé vyšla v roce 1975 a jak napovídá její název, zabývá se historickou tematikou. To dokazují i samotné webové stránky časopisu, kde je uvedeno, že „*hlavním publikem časopisu jsou akademici ze Střední a Jižní Ameriky, odborníci na Střední a Latinskou Ameriku, stejně jako studenti a zájemci o historii Kostariky, Střední a Latinské Ameriky*“.³³ Mnou překládaný text byl zařazen do 75. vydání časopisu. Každé vydání je volně přístupné na internetu a texty si tak může přečíst kterýkoliv příznivec historie.

3.1.1.3. Místo a čas komunikace

Text pochází ze Střední Ameriky, konkrétně z Kostariky, a pojednává o oblasti Amazonie. Je určen nejen čtenářům z Jižní a Střední Ameriky, ale i španělsky mluvícím obyvatelům Evropy. Vnímání čtenářů originálu a překladu bude odlišné. Zatímco čtenářům originálu jsou obsažené reálie dobře známy (ať už se jedná o reálie geografické nebo historické), český čtenář bude místy tápat, i proto některé reálie doplňují o informace, které by byly v originálním textu nadbytečné.

Článek byl vydán v roce 2017. Mezi samotným vydáním a překladem tedy neuběhlo tolik času, aby byl jazyk pro adresáta nesrozumitelný. Přestože se článek věnuje historickému tématu, a v rámci něj se čtenář dozvídá o skutečnostech aktuálních před několika sty lety, použil autor moderní a jasně srozumitelný způsob vyjadřování.

3.1.1.4. Záměr a motiv vysílatele

Překládaný text se řadí pod odborný styl. Vzhledem k jeho charakteristice a také k tomu, že pochází z akademického časopisu, bych ho specifikovala jako text vědecký, zaměřený na historické téma. V textu se objevují výrazy v angličtině a portugalštině. Zároveň

³³ <https://www.revistas.una.ac.cr/index.php/historia/historyofthejournal>

autor používá velké množství termínů, jako jsou třeba termíny historické a antropologické, názvy rostlin a zvířat, ale i geografické názvy. Autor tedy předpokládá u čtenáře jisté znalosti dané problematiky. V rámci celého textu je hlavním záměrem autora vyvrátit starší poznatky o historii původních obyvatel Amazonie:

Durante años se pensó que la Amazonía había estado escasamente poblada en el período prehistórico y apenas ocupada por pequeñas sociedades cazadoras recolectoras. El siguiente trabajo resume y analiza los hallazgos de investigaciones recientes que muestran que, por el contrario, esta región estuvo entonces densamente habitada, y llegó a albergar incluso sociedades de compleja organización económica y social. (original, str. 185)

Cílem článku je čtenáře poučit a prohloubit jeho znalosti o historii Amazonie, a zároveň ho seznámit se závěry nejnovějších výzkumů.

3.1.1.5. Funkce textu

Ve snaze odhalit funkci textu jsem se spoléhala na dělení podle ruského lingvisty Romana Jakobsona, který pojmenovává následující funkce textu: referenční, poetickou, expresivní, konativní, fatickou a metajazykovou. Vzhledem k odbornosti textu jsem v něm našla hlavně funkci referenční – hlavní snahou autora je čtenáři předat objektivní informace. Stejně tak jsem se snažila tvořit i překlad. Předat informace objektivně a pravdivě, tak, aby byla referenční funkce zachována.

Zejména v úvodu a v závěru článku můžeme ale pozorovat i náznaky funkce konativní. Autor zde několikrát opakuje, že předešlá teorie Betty Meggersové o životě původních obyvatel v oblasti Amazonie je nesprávná:

El repaso de los hallazgos de investigaciones recientes llevadas a cabo en la región de la Amazonía nos lleva a concluir que es errónea la idea, prevaleciente y aceptada incluso en medios académicos durante años, de que fueron las condiciones geográficas y ecológicas en esta inmensa región las que imposibilitaron el desarrollo de sociedades que superaran el nivel de simples economías de caza-recolección. (original, str. 204)

Considerar las sociedades actuales del Amazonas como un reflejo viviente de las otrora sociedades prehispánicas, o considerarlas como grupos que han logrado conservar su modo de vida al margen de la civilización occidental, tal y como este fue milenios atrás, es un

error producto de la previa inexistencia de las avanzadas investigaciones que es posible realizar hoy en el campo de la arqueología y la etnografía. (originál, str. 205)

Snad pro větší čtivost, nebo pro upoutání pozornosti čtenáře při čtení komplikovaného textu bohatého na termíny, autor do textu vložil jakousi ironickou slovní hříčku, kterou bychom v daném stylu primárně nečekali:

Las misiones fueron escasamente efectivas en la propagación de la fe, pero sí muy eficientes sistemas de propagación de enfermedades. (originál, str. 201)

3.1.1.6. Adresát

Jak již bylo zmíněno, článek obsahuje velké množství termínů, stejně jako odkazů na dříve zmíněné nebo objevené skutečnosti. Je tedy zřejmé, že text je určen primárně odborníkům na danou tematiku, historikům, studentům, nebo případně profesorům, tedy kolegům autora. Obecně se dá předpokládat, že adresáti překladu budou mít podobné vzdělání a společenské postavení jako adresáti originálu. Pravděpodobně jimi budou odborníci na danou oblast, studenti, nebo čtenáři zajímající se o historii.

3.1.2. Vnitrotextové faktory

3.1.2.1. Téma a obsah

Hlavní téma článku můžeme vyčíst již z jeho názvu – zabývá se společensko-kulturní evolucí Amazonie v předhispánském a koloniálním období. Autor se primárně snaží o vyvrácení starších názorů, podle kterých žila společnost v Amazonii před příchodem kolonizátorů velmi primitivním způsobem. Opírá se přitom o nejnovější výsledky výzkumů. Zároveň dopodrobna líčí tehdejší způsob života a obživy původních obyvatel a zároveň vliv a dopad kolonizátorské činnosti na tuto společnost.

Téma prostupuje celým textem a jednotlivé části na sebe navazují. Celý článek je rozdělen do 6 oddílů. V *Úvodu* se autor snaží seznámit čtenáře s danou problematikou a hlavně se staršími názory, které se později snaží v rámci celého textu vyvrátit. V oddílu s názvem *Archeologická oblast Amazonie a její historický vývoj* se seznamujeme nejen s oblastí, o které celý článek pojednává, ale hlavně s obyvatelstvem Amazonie před příchodem kolonizátorů. Autor zde dopodrobna popisuje nejen způsob života a obživy původních obyvatel Amazonie, ale i jimi využívané technologie, a zároveň i plodiny, které pěstovali a zvířata, která chovali. Zároveň se dočítáme o politickém, sociálním a

ekonomickém systému tehdejší společnosti. Oddíl nazvaný *Vliv evropské kolonizace* pojednává o vpádu kolonizátorů na území amazonských obyvatel a jejich vliv na náboženství, společnost, zemědělství, ekonomiku a obchod. Dozvídáme se také o problémech, které museli kolonizátoři překonávat. V další části nazvané *Nemoci* se dozvídáme o onemocněních, které kolonizátoři vnesli do amazonské oblasti, a jejich dopadu na obyvatelstvo a oblast jako takovou. Další oddíl s názvem *Nové plantáže a monokultury* pojednává o proměně zemědělství a hospodářství po příchodu Evropanů do Amazonie. V *Závěru* autor shrnuje své argumenty pro vyvrácení původního názoru, že přírodní a jiné podmínky v Amazonii neumožnily vznik rozvinuté předhispánské společnosti.

3.1.2.2. Presupozice

Jak již bylo řečeno, analyzovaný článek je vědecký, můžeme ho zařadit do odborného stylu. Objevuje se v něm mnoho termínů, místy i výrazy v cizím jazyce, stejně jako místní názvy a reálie:

Las sociedades de carácter estatal en las regiones nucleares de Mesoamérica y los Andes Centrales coexistían con cacicazgos poderosos o “señoríos” en territorios como Centroamérica, Colombia, Ecuador –el Área Intermedia– y en otras regiones. (originál, str. 186)

Autor zjevně u čtenáře předpokládá jistou znalost historie, popisované oblasti a místní kultury.

Sama jsem ale poznala, jak se presupozice adresátů změnila u překladu. Projevilo se to například při překladu zboží, se kterým se v Amazonii obchodovalo. V mnoha případech jsem si musela jednotlivé pojmy dlouze vyhledávat, pro usnadnění pochopení textu jsem se tedy jednotlivé názvy pokusila doplnit o vysvětlení (viz oddíl zaměřený na překladatelské problémy).

3.1.2.3. Kompozice

Článek je koncipován jako typický odborný text. Na samém začátku si všimneme výrazného názvu celého článku, abstraktu a klíčových slov jak ve španělštině, tak v angličtině. Přímo pod názvem je uveden autor. Text začíná úvodem, poté pokračuje čtyřmi oddíly zabývajícími se tematikou historie obyvatelstva Amazonie, a nakonec vše shrnuje v závěru. Každý oddíl je označen názvem, který čtenáři napovídá, čím se bude daná část zabývat. Autor

do textu vepsal i mnoho poznámek pod čarou, které z velké většiny tvoří citace a odkazy na jiná díla a studie, ale někdy obsahují také vysvětlivky. Zároveň najdeme číslo vydání časopisu, ze kterého článek pochází, a datum vydání.

3.1.2.4. Nonverbální prvky

Text je poměrně chudý na nonverbální prvky. Neobsahuje žádné ilustrace ani grafy, až na úvodní stránku, kde se nad názvem objevuje ilustrace v podobě puntíků, která je součástí loga časopisu *Revista de Historia*.

3.1.2.5. Lexikum

Jazyk textu odpovídá odbornému stylu. Autor použil jazyk spisovný, vyhýbá se hovorovým a expresivním výrazům, nepoužívá umělecké prostředky. V textu se objevují výrazy v cizím jazyce: *drogas do sertão*, *slash and burn*, *slash and char*, *fazendas*. Zároveň autor používá velké množství termínů, jako jsou třeba termíny historické (*cacicazgo*, *cazadores-recolectores*, *factorías*), názvy rostlin (*puxurí*, *bombonassa*, *jatobá*, *jarina y curate*), ale i geografické názvy (*Mesoamérica*, *Andes Centrales*, *Escudo Guayanés al norte*, *el Planalto Central –Escudo Brasileño– al sur y la cordillera de los Andes al oeste*).

3.1.2.6. Syntax

Pro odborný text bývají typické dlouhé rozvitě věty. V článku se často objevují složité souvětí, mnohdy obsahují vedlejší věty přívlastkové:

*Se dio por sentado que esta forma de agrupación constituía el tipo de sociedad predominante en la Amazonía desde que la antropóloga estadounidense Betty Meggers compartió su trascendental estudio *Man and Culture in a Counterfeit Paradise*, publicado en 1971 y en el que argumentó que la lujurante vegetación de la Amazonía habría impuesto importantes limitaciones para la obtención de recursos por parte de los humanos, lo que impidió el crecimiento de la población, así como su evolución hacia una mayor complejidad social que la de tribus o diminutos cacicazgos.* (originál, str. 186)

Dále se ve zmíněných souvětích objevují polovětné konstrukce, nebo výčty. Při překladu jsem souvětí v několika případech rozdělila do dvou vět kvůli srozumitelnosti.

3.1.2.7. Suprasegmentální prvky

Mezi jeden z nejvýraznějších suprasegmentálních prvků můžeme zařadit užívání tučného písma, které autor využívá pro označování nadpisů, a tedy pro jasné oddělení jednotlivých tematických celků. Dále je v textu hojně využívána kurzíva pro potřeby citací, odkazů na jiné texty a zároveň jsou tak označeny termíny nebo slova v cizím jazyce. Zároveň se v textu objevují i uvozovky („*falso paraíso*“), které v tomto případě odkazují na název knihy.

3.1.2.8. Intertextovost

Při čtení překládaného textu si můžeme všimnout výrazné intertextovosti. V první řadě autor naráží na dílo Betty Meggersové, které opakovaně zpochybňuje:

A partir de 1991 comenzó a ser cuestionado el planteamiento de Betty Meggers.(originál, str. 187)

Dále odkazuje na knihu antropoložky Anny Curtenius Rooseveltové, která také vyvrací teorii Meggersové:

Justo dos décadas después de Meggers, Roosevelt publicó Moundbuilders of the Amazon: Geophysical Archaeology on Marajó Island, Brazil, 2 libro en el que desafió la teoría de Meggers de que las características de esta región no permitieran el sustento de una población densa y organizaciones socio-políticas complejas.(originál, str. 187)

Později se autor odvolává i na zprávy kolonizátorů a objevitelů:

El relato de Gaspar de Carvajal, capellán de los expedicionarios a las órdenes de Francisco de Orellana, sobre su primer recorrido por el río Amazonas entre 1541 y 1542, así como el de Francisco Vázquez, autor de la crónica de la expedición iniciada por Pedro de Ursúa, dan una clara imagen de lo densamente pobladas que se encontraban las márgenes del río Amazonas y las planicies ribereñas de los principales ríos de la Amazonía en los años de contacto inicial con los europeos. (originál, str. 195)

V neposlední řadě se jak v textu, tak v poznámkách pod čarou objevuje velké množství citací a odkazů na jiné práce zabývající se tematikou života v Amazonii.

3.2. Metoda překladu

Při analýze výchozího textu jsem vycházela z modelu Christiane Nordové. Při překladu jsem vycházela z teorie, kterou ve své knize *Umění překladu* (2012) popisuje Jiří Levý. Jiří Levý za svůj život publikoval nespočet překladů a jiných textů. Konkrétně jeho dílo *Umění překladu* bylo vydáno hned několikrát.

Jiří Levý v knize popisuje tři fáze překladu. Tou první je pochopení předlohy, tedy fakt, že pro vznik dobrého překladu, musí překladatel nejprve správně a do nejmenších detailů pochopit výchozí text. Stejně tak jsem se i já snažila nejprve text pochopit, k tomu bylo potřeba si ho několikrát důkladně přečíst.

Druhou fází je interpretace. Při té bylo při překladu potřeba mít na paměti zejména rozdíly mezi španělštinou a češtinou a vycházet z analýzy, kterou jsem provedla podle modelu Christiane Nordové.

Třetí a poslední fází překladu je přestylování textu. V této fázi překladatel řeší překladatelské problémy. Ty, na které jsem narazila já, budu popisovat v kapitole *Překladatelské problémy a řešení*. Jiří Levý ve své knize uvádí, že problémy při překladu se týkají především těchto faktorů: poměr dvou jazykových systémů, stopy jazyka originálu ve stylizaci překladu, a napětí ve stylu překladu, které vzniká tím, že myšlenka se převádí do jazyka, v němž nebyla vytvořena. (2012, str. 64)

V rámci překladu jsem se snažila zachovat ráz textu, ale zároveň jsem musela dbát nejen na rozdíly mezi španělským a českým jazykem, ale zároveň na rozdíly mezi španělskými a českými čtenáři.

3.3. Překladatelské problémy a řešení

3.3.1. Lexikální problémy

Jak jsem již několikrát zmínila, text, který jsem se rozhodla překládat, je odborný. Není se tedy čemu divit, že obsahuje velké množství termínů. Jelikož se článek zabývá historií obyvatel v amazonském pralese, většinou se termíny týkají právě historie, antropologie, fauny a flory, ale i geografie. I proto jsem se rozhodla při popisu problémů, které při překladu vznikly, rozdělit termíny do kategorií. Obecně platí pravidlo, že pokud existuje pro daný výraz český ekvivalent, snažila jsem se ho najít a použít. Ovšem pokud takový výraz neexistuje, pokusila jsem se termín aspoň přiblížit nebo vysvětlit.

3.3.1.1. Termíny historické a antropologické

Prvním termínem, se kterým jsem se v textu často setkávala, bylo slovní spojení *sociedades cazadoras recolectoras* nebo samotné *cazadores-recolectores*. Překlad byl v tomto případě celkem jasný, v češtině pro tento pojem existuje výraz *lovci a sběrači*. Jelikož ale v originálním textu výrazu *cazadores-recolectores* často předchází podstatné jméno *sociedad* nebo *población*, snažila jsem se i já napodobit toto spojení, nejčastěji výrazem *společenství* nebo *společnost*.

Dalším často užívaným historickým pojmem je výraz *cacicazgo*. Slovník uvádí jako český ekvivalent slovo *náčelnictví*, použila jsem ho tedy i já v překladu. Dalším podobným pojmem, který se v textu objevoval, je výraz *tribu*. Ten může být ve španělštině mnohoznačný (v hovorové mluvě může označovat slovo *banda*, *skupina*), jelikož se ale jedná o text historický, jasnou volbou byl výraz *kmen*.

Mnohoznačné může být i slovo *caserío*. Ve slovníku se jako jeho české ekvivalenty uvádí, mimo jiné, výrazy *samota*, *usedlost* nebo *dvorec*. Po uvážení jsem ale usoudila, že nejvhodnější variantou bude slovo *osada*, zejména z důvodu, že se daný výraz objevuje ve větě, které uvádí, že na zmíněných místech žily větší skupiny obyvatel:

Por ello, los conglomerados humanos en la selva habrían sido siempre pequeños y dispersos: caseríos que agrupaban familias extensas aisladas –clanes familiares–, o bien agrupamientos de familias, separadas entre sí por distancias considerables y, por lo general, en aldeas rodeadas de paliçadas –empalizadas– defensivas. (originál, str. 186)

Proto byla společenství žijící v pralese vždy malá a roztroušená daleko od sebe. Rodinné klany nebo spíše skupiny rodin žily v osadách obehnaných obrannými palisádami a dělila je od sebe značná vzdálenost.

V případě pojmu *Pleistoceno tardío* jsem se doplnit pojem o českou vnitřní vysvětlivku pro upřesnění informace:

Se detectó una ocupación humana desde el Pleistoceno tardío con cazadores-recolectores que desarrollaron una tecnología lítica y arte parietal. (originál, str. 188)

Lidé zde žili už od dob pozdního pleistocénu (starší oddělení čtvrtohor).

Pojmy *tecnología lítica* a *arte parietal* jsem se rozhodla přeložit jako *kamenné nástroje* (místo doslovného překladu *technologie*) a *nástěnné malby* (znovu místo doslovného *umění*), oba tyto pojmy jsou v češtině běžně užívané.

Jedním z problematických výrazů bylo spojení *horizontes culturales suprarregionales*. Pro dané spojení jsem nenašla vhodný český ekvivalent, rozhodla jsem se ho tedy přeložit jako *nadregionální kulturní struktury*. Jelikož se v tomto případě mluví o společnosti, výraz *horizont* mi přišel nevhodný. Použila jsem tedy výraz *struktury*, který mi pro dané téma přijde adekvátnější.

Dalším z problematických označení bylo slovo *montículo*. Nejprve jsem tento výraz překládala jako *mohyla*. Slovem *mohyla* se ale označuje zejména místo určené k pohřbívání, často obložené kameny, nebo obohacené kamennou stavbou. Rozhodla jsem se proto pro ekvivalent *pahorek*, jelikož se autor v textu zmiňuje o různých typech těchto pahorků, přičemž ne všechny sloužily pouze k pohřbívání:

*Muchos de los restos de estos asentamientos son **montículos** compuestos de capas de edificaciones derruidas superpuestas entre sí, sobre las que se volvió a construir.* (originál, str. 193)

*Mnohé z pozůstatků těchto osad mají podobu **pahorků** tvořených z vrstev sutin, na nichž byly později znovu postaveny nové budovy.*

Pro výraz *pohřební mohyla* jsem se rozhodla jen v případě, kdy se skutečně mluvilo o místě, na kterém se nacházelo pohřebiště:

*De esos años datan también redes de caminos, **montículos funerarios**, así como las aldeas rodeadas de pozos y empalizadas, todo lo cual es evidencia de que existía ya una gran complejidad social al interior de los pueblos.* (originál, str. 191)

*Z tohoto období pocházejí také sítě cest, **pohřební mohyly** a vesnice obklopené studnami a palisádami.*

Ve španělštině dobře známý pojem *la conquista* jsem se rozhodla překládat konkrétněji jako výraz *dobyvatelé*. Výraz *dobývání*, který uvádí slovník, by mohl být v tomto případě příliš abstraktní:

La conquista europea debilitó el poder político de los cacicazgos y diezmó físicamente una gran parte de la población local. (originál, str. 196)

Evropští dovyvatelé oslabili politickou moc náčelnictví a fyzicky zdecimovali velkou část místního obyvatelstva.

Pro výraz *factoría* jsem nepoužila prvoplánový výraz *továrna*, ale pojem *faktorie*, který se hodí do historického textu.

Při překládání slovního spojení *pseudo-campesinado* jsem se snažila řídit hlavně významem věty. Jelikož věta obsahuje informaci, že se jednalo o napodobení čehosi, vypustila jsem nadbytečný přívlastek *pseudo* a použila jen samotný výraz *rolnický*:

*Concentraban poblaciones de diferentes etnias y de distintas localidades en un solo lugar y aseguraban el contacto físico regular con los europeos; a la vez, interrumpieron los sistemas agrícolas tradicionales y de manejo de recursos al intentar infructuosamente desarrollar un sistema de **pseudo-campesinado** dedicado al monocultivo de tipo europeo.*
(originál, str. 201)

*Soustředily na jednom místě obyvatelstvo různých etnik a různých lokalit a zajistily pravidelný fyzický kontakt s Evropany, zároveň narušily tradiční systémy zemědělství a hospodaření se zdroji tím, že se neúspěšně pokusily vytvořit **rolnický systém** založený na monokulturách evropského typu.*

V některých případech jsem se rozhodla ponechat v překladu španělský výraz, a to konkrétně tehdy, kdy byl pojem přímo vysvětlen autorem:

*Pasaron a formar la base de los nuevos campesinos de raza mezclada llamados **caboclo,s** según la denominación portuguesa, o **ribereño**, en las áreas de dominación española.* (originál, str. 202)

*Tvořili základ nových rasově smíšených společenství rolníků, kterým se portugalsky říkalo **caboclo**, a v oblastech španělské nadvlády **ribereño**.*

V článku se dvakrát vyskytuje pojem *tierra firme*. Pokud by byl tento pojem psán s velkými počátečními písmeny, pravděpodobně by autor odkazoval na provincii Jižní Ameriky. Jelikož má ale slovní spojení malá počáteční písmena, rozhodla jsem se výraz ponechat v cizím jazyce a použít vysvětlivku *pevná země*, kterou jsem zařadila do textu za původní výraz:

*El número y distribución de los depósitos de Terra Preta sugiere que en el Amazonas pocas partes o quizás ninguna estuvieron sin poblar durante la Prehistoria, y que tanto las tierras bajas inundables como las tierras altas –**tierra firme**– fueron colonizadas y conocieron los mismos procesos de producción agrícola intensiva y de concentración demográfica. (originál, str. 190)*

*Počet a rozmístění nalezišť terry prety naznačuje, že jen málo částí Amazonie, pokud vůbec nějaké, bylo v pravěku neosídleno a že jak záplavové oblasti v nížinách, tak vysočiny (**tierra firme - pevná země**) byly kolonizovány a procházely stejnými procesy intenzivní zemědělské produkce a demografické koncentrace.*

*Las plantaciones agrícolas durante el período colonial, con la importante excepción del cacao, se ubicaron principalmente cerca de la costa, casi exclusivamente en los suelos aluviales de las tierras bajas o en las partes bajas de la llamada **tierra firme**. (originál, str. 203)*

*Zemědělské plantáže v koloniálním období, s výjimkou těch kakových, se nacházely především v blízkosti pobřeží, téměř výhradně na naplaveninových půdách v nížinách nebo v nižších částech tzv. **tierra firme (pevná země)**.*

Jedním z případů, kdy jsem pro španělský výraz nenašla vhodný český ekvivalent, je pojem *circuito de intercambio*, který se objevuje v následující větě:

*Las epidemias, la desestructuración de antiguos **circuitos de intercambio**, los misioneros que buscaban relocalizar a los indígenas sobrevivientes del primer impacto causado por la irrupción de los europeos fueron factores que desarraigaron a los indígenas de sus antiguos entornos. (originál, str. 196)*

Primárně se nabízelo použití slovního spojení *obchodní stezka*, v dané větě mi ale nepřišlo vhodné. Rozhodla jsem se tedy pro trochu abstraktnější variantu:

Epidemie, rozpad starých obchodních koloběhů a snaha misionářů o odsun původních obyvatel, kteří přežili počáteční dopad evropské invaze - to vše byly faktory, které vytrhly původní obyvatele z jejich rodného prostředí.

V oddílu, který pojednává o nemocech, které do Amazonie přinesli kolonizátoři, se objevuje slovní hříčka:

Las misiones fueron escasamente efectivas en la propagación de la fe, pero sí muy eficientes sistemas de propagación de enfermedades. (originál, str. 201)

Stejně tak jsem se i já v rámci překladu pokusila tento obrat zachovat:

Misie nebyly příliš účinné při šíření víry, ale byly velmi účinným systémem pro šíření virů.

3.3.1.2. Termíny týkající se fauny a flory

Článek se, mimo jiné zabývá i prostředím pralesa, autor tedy používá velké množství pojmů týkajících se fauny a flory.

V textu se například v několika pasážích objevuje fráze *cultivo de raíces*. Ačkoliv primárně by se slovo *raíz* dalo přeložit jako kořen, tedy *pěstování kořenů*, usoudila jsem, že se jedná o *kořenovou zeleninu*. Stejně tak *cultivo de semillas* není *pěstování semen*, ale *obilnin*:

El cultivo de raíces se modificó para dar lugar a prácticas agrícolas que integraban de manera creciente el cultivo de semillas. (originál, str. 191)

Pěstování kořenové zeleniny ustoupilo pěstování obilnin.

V následující větě se zmiňuje nápoj *chicha de maíz*. Jelikož se jedná o reálii, které může být českému čtenáři neznámá, rozhodla jsem se doplnit informaci:

En los lugares donde residían los jefes o en los sitios de peregrinaje se llevaban a cabo ceremonias religiosas comunales en las que se suministraba a los presentes chicha de maíz, recolectado por medio de tributo. (originál, str. 193)

Na místech, kde sídlili náčelníci, a na poutních místech se konaly společné náboženské obřady, při nichž přítomní pili čiču, alkoholický nápoj z kukuřice, která byla vybírána jako daň.

Stejný postup jsem uplatnila i při překladu výčtu plodin, se kterými se v Amazonii obchodovalo. Některé z plodin jsem sama neznala, zdlouhavě jsem je tedy vyhledávala na internetu a ve slovníku. Plodiny pocházející z brazilské části Amazonie jsem musela

vyhledávat ve slovníku portugalském. Ty, které mají český ekvivalent, a běžně se objevují i v našem regionu, jsem nijak dál nespécifikovala. V případě, kdy se jednalo o méně známé produkty, jsem je doplnila o informace, došlo tedy k explicitaci:

La lista de productos intercambiados da testimonio de lo versados que estaban los indígenas en el manejo de los recursos naturales, así como de la avidez de los mercados europeos: zarzaparrilla, sasafrás, vainilla -encontrada por los europeos por vez primera en el Amazonas-, canela silvestre, cacao, nuez moscada, clavo, carne y aceite de manatí, carne, huevos y caparzones de tortuga, plumas de todo tipo de aves, cumarín –o frijol de tonka– empleado para fabricación de perfumes, habas, maderas, corteza de quina, tabaco, hule, ceras, algodón, colapez, cáñamo, cueros, pieles, marañones, nuez de Brasil, gomas, resinas, así como una miríada de productos regionales como el guaraná, urucum, aceite de andiroba, massarabunda, jutaicica, aceite de copaíba, aceite de ucuíba, piassava, brea, estopa, tapioca, puxurí, bombonassa, fibras de tucum, cera de carnauba, ipecac, jatobá, jarina y curate. (originál, str. 197)

Seznam vyměňovaných produktů svědčí o tom, jak dobře indiáni uměli hospodařit s přírodními zdroji, a také o lačnosti evropských trhů – patřily mezi ně léčivé rostliny přestup a kašťa, vanilka (tu Evropané poprvé objevili právě v Amazonii), divoká skořice, kakao, muškátový oříšek, hřebíček, maso a olej z kapustňáků, želví maso, vejce a krunýře, peří všemožných ptáků, fazole tonka (používané k výrobě parfémů), boby, dřevo, chinovníková kůra, tabák, kaučuk, vosky, bavlna, vyzina, konopí, kůže, kožešiny, ořechy kešu, para ořech, guma, pryskyřice, a také nesčetné množství regionálních produktů, jako je rostlina guarana, keř orelánik barvířský, olej andiroba, dřevina massaranduba, jutovník, olej copaiba, olej ucuíba, vlákno piassava, pryskyřice, koudel, tapioka, rostlina puxurí a bombonassa, vlákno tucum, karnaubský vosk, hlavěnkový sirup, dřevina kurbaryl obecný, palma slonovník velkoplodý, nebo jedovatá rostlina kulčiba jedodárná.

3.3.1.3. Geografické názvy

Obtížný byl někdy i překlad geografických termínů. V mnoha případech jsem musela názvy složitě dohledávat jak na internetu a v internetových slovnících, tak v encyklopedii *Amerika v proměnách staletí* od Josefa Opatrného. V jednom případě jsem se dokonce rozhodla geografický název úplně vypustit:

*El área cultural de Amazonía o **Gran Amazonía** incluye las regiones correspondientes a la cuenca del Amazonas, el Escudo Guayanés y los Llanos Orientales. (originál, str. 188)*

Kulturní oblast Amazonie zahrnuje oblasti v povodí Amazonky, Guayanskou vysočinu a východní planiny.

Jelikož podle internetových zdrojů název *Gran Amazonía* odkazuje na širší oblast Amazonie a je tedy jiným názvem pro stejnou věc, rozhodla jsem se tento pojem vynechat a ponechat ve větě jen označení *Amazonie*.

V případě pojmu *Caverna de Pedra Pintada* jsem se rozhodla doplnit geografický název o informaci, jelikož českému čtenáři tato realie nemusí být známá:

Fáze lovců a sběračů, kteří nejprve žili v jeskyni Caverna de Pedra Pintada, skalním úkrytu na dolním toku Amazonky, kde můžeme spatřit stopy lidské civilizace datované do roku 9 200 př. n. l.

Stejně jsem postupovala i v případě dalších geografických názvů:

Se ha determinado la existencia de campos de cultivo en una escala impresionante: alrededor de 50.000 acres en Llanos de Mojos y 15,5 kilómetros cuadrados en Caño Ventosidad en Venezuela, que en teoría podrían haber sustentado a cientos de miles de habitantes. (originál, str. 191)

Ve Venezuele byla objevena pole s impozantní rozlohou, konkrétně přibližně 50 000 akrů v regionu Llanos de Mojos a 15,5 km² v oblasti Caño Ventosidad.

3.3.1.4. Překlad názvů děl, institucí, slov v cizím jazyce

V případě překladu názvů knihy od Betty Meggersové *Man and Culture in a Counterfeit Paradise* jsem se rozhodla název ponechat v anglickém jazyce, jelikož jsem nenašla český překlad. Stejně jsem se rozhodla postupovat i v další větě, kde se objevil název knihy v angličtině, pro který neexistuje český překlad:

*Amazonie byla tzv. „falešným rájem“, jak zní podtitulek knihy Meggersové z roku 1971. Přesně o dvacet let později publikovala Rooseveltová knihu **Moundbuilders of the Amazon: Geophysical Archaeology on Marajó Island, Brazil**, v níž popřela Meggersové teorii o tom, že vlastnosti této oblasti bránily vzniku hustého osídlení a sociálně-politicky uspořádaných společností.*

Stejný postup jsem dodržovala i v rámci poznámek pod čarou. Když jsem pro názvy děl a institucí nebyla schopná najít český překlad, ponechala jsem je v původním jazyce a doplnila je o informaci. Názvy akademií a ústavů jsem se pokusila přeložit, oficiální názvy univerzit jsem buď vyhledala, nebo ponechala v původním znění:

Costarricense. Doctor en Historia por la École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS), Paris I Panthéon Sorbonne, Francia. Catedrático, profesor e investigador jubilado de la Escuela de Historia de la Universidad de Costa Rica (UCR) y del Posgrado en Historia de esa misma universidad. Es académico de número de la Academia de Geografía e Historia de Costa Rica y correspondiente en la Academia de Historia y Geografía de Guatemala. Correo electrónico: jcsolorzanof@gmail.com (originál, str. 185)

Juan Carlos Solórzano Fonseca – původem z Kostariky, doktorát získal na univerzitě École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS), Paris I Panthéon Sorbonne ve Francii. Profesor a badatel v penzi, působil na Historickém ústavu Kostarické univerzity a jako profesor doktorského studia historie na téže univerzitě. Řádný člen kostarické Akademie geografie a historie a korespondenční člen Akademie historie a geografie v Guatemale. E-mailová adresa: jcsolorzanof@gmail.com

V textu se objevují také cizojazyčné pojmy, konkrétně se jedná o slova z angličtiny a portugalštiny. Co se týče angličtiny, jedná se o zemědělské postupy *slash and burn* a *slash and char*. Sám autor tyto pojmy článku ponechává v cizím názvu a doplňuje je o vysvětlení:

*Se asumió, entonces, que en la región amazónica habrían predominado sociedades de cazadores y recolectores con una agricultura básica y marginal de **slash and burn**, o de roza y quema de la vegetación, que obligaba a la mudanza continua de los asentamientos.* (originál, str. 186)

*El sistema agrícola desarrollado por estos pueblos se conoce como **slash and char-roza y carbonización**– en oposición al más conocido de **slash and burn-roza y quema**–. Este último convierte en cenizas la selva rozada al ser quemadas las plantas segadas con el fin de utilizar para la siembra el espacio así clareado.* (originál, str. 192, 193)

Stejně jsem tedy postupovala i já:

*Předpokládalo se tedy, že v Amazonii existovala hlavně společenství lovců a sběračů, která se živila jednoduchým způsobem zemědělství typu **slash and burn založeným na mýcení a vypalování vegetace**, který je nutil se neustále stěhovat.*

*Způsob zemědělství, který tyto společnosti vyvinuly, je známý jako **slash and char**, a liší se od známějšího způsobu **slash and burn**. Tento proces spočívá v tom, že se pokácená vegetace spálí na popel, a takto uvolněný prostor se použije k další výsadbě. Naproti tomu při využívání metody **slash and burn** se pokácené křoviny a stromy pálí jen kvůli přeměně na dřevěné uhlí (biouhlí).*

V případě dalšího cizojazyčného pojmu uvádí autor španělský překlad:

*Por ello, los conglomerados humanos en la selva habrían sido siempre pequeños y dispersos: caseríos que agrupaban familias extensas aisladas –clanes familiares–, o bien agrupamientos de familias, separadas entre sí por distancias considerables y, por lo general, en aldeas rodeadas de **paliçadas –empalizadas– defensivas.** (originál, str. 186)*

Já jsem se rozhodla využít jen českého ekvivalentu a původní portugalské slovo jsem nepoužila, jelikož se jedná o věc dobře známou i v našem prostředí a není to originální amazonský vynález:

*Proto byla společenství žijící v pralese vždy malá a roztroušená daleko od sebe. Rodinné klany nebo spíše skupiny rodin žily v osadách obehnaných obrannými **palisádami** a dělila je od sebe značná vzdálenost.*

Jedním z problematických cizojazyčných pojmů bylo portugalské slovní spojení *drogas do sertão*. Dokázala jsem si vyhledat, že tento pojem obecně odkazuje na plodiny pocházející z brazilského pralesa. Vzhledem k tomu, že portugalský název a samotný význam pojmu odkazuje na plodiny pocházející z Portugalsci ovládané části Amazonie, bylo nanejvýše vhodné doplnit přídavné jméno *brazilský*:

Los bienes de metal eran adquiridos a cambio de alimentos, personas esclavas y las drogas do sertão. (originál, str. 198)

*Kovové výrobky se vyměňovaly za potraviny, otroky **a plodiny z brazilského pralesa.***

Dále se v textu objevuje například portugalský výraz *fazenda* snadno přeložitelný jako *statek*.

3.3.2. Syntaktické problémy

3.3.2.1. Polovětné konstrukce

Ve španělských souvětích se často používají polovětné konstrukce. Tvoří je gerundium, infinitiv a participium. Jelikož tyto konstrukce v českém jazyce nemáme, představují často při překladu problematické úseky, které musí být nahrazeny jinými prostředky.

3.3.2.1.1. Gerundium

Text neobsahoval mnoho polovětných konstrukcí s infinitivem. Domnívám se, že je to způsobeno zejména odborným stylem článku, který tíhne k jednoduššímu stylu vyjadřování.

Polovětná konstrukce s gerundiem se objevila v následující větě:

*Aún más, parece que, **habiendo** sido abandonados por largo tiempo, la dinámica de esta Terra Preta es tal que se expande en el transcurso del tiempo, al punto que algunos investigadores consideran que se comporta más como un organismo viviente que como un fósil.* (originál, str. 190)

V tomto případě jsem ho nahradila větou podřadnou:

Navíc se zdá, že po dlouhé době, kdy byla tato půda opuštěná, se její rozloha sama v průběhu času zvětšuje, a to do té míry, že ji někteří badatelé považují spíše za živý organismus než za zkamenělinu.

3.3.2.1.2. Infinitiv

V textu se hojně objevovaly polovětné konstrukce s infinitivem:

***Considerar** las sociedades actuales del Amazonas como un reflejo viviente de las otrora sociedades prehispánicas, **o considerarlas** como grupos que han logrado conservar su modo de vida al margen de la civilización occidental, tal y como este fue milenios atrás, es un error producto de la previa inexistencia de las avanzadas investigaciones que es posible realizar hoy en el campo de la arqueología y la etnografía.*(originál, str. 205)

V prvním případě nahradil infinitiv větný člen, v druhém případě to bylo souvětí souřadné, mezi hlavními větami je poměr vylučovací:

Návor, že dnešní amazonské společnosti jsou živým obrazem někdejších předhispánských společností, nebo skupinami, které si dokázaly zachovat svůj způsob života na okraji západní civilizace, jak tomu bylo před tisíciletími, je omyl vyplývající z dřívějšího nedostatku pokročilého výzkumu, který je dnes v oblasti archeologie a etnografie možný.

V dalším případě nahradila infinitiv věta podřadná:

Al agotarse los suelos debían desplazarse hacia otros sectores en los bosques donde nuevamente procedían a clarear un terreno para sus nuevas siembras. (originál, str. 187)

Když se půda vyčerpala, musely se přestěhovat do jiné části pralesa, kterou vymýtily, aby ji mohly obdělávat.

3.3.2.1.3. Participium

Participium jsem nahrazovala větou podřadnou:

*También existían gran cantidad de poblaciones de cazadores-recolectores **organizados** en tribus o en cacicazgos muy pequeños y menos complejos en su organización social. (original, str. 186)*

Žilo zde také velké množství lovců a sběračů, kteří se seskupovali do velmi malých kmenů nebo náčelnictví, které nebyly tak dobře sociálně organizované.

*El enfoque de Meggers vino a reforzar la idea, ya **aceptada** por los estudiosos de los informes de los frailes misioneros –quienes durante el siglo XVIII realizaron tareas de evangelización en la región amazónica–, de que los habitantes de la Amazonía se caracterizaban por agruparse en poblaciones pequeñas, dispersas en la selva y con estructuras sociales muy básicas. (original, str. 187)*

Pojednání Meggersové potvrzovalo myšlenku, kterou již dávno předtím přijali badatelé na základě zpráv misionářů pokoušejících se v 18. století o evangelizaci amazonské oblasti, a sice že pro tamější obyvatele bylo typické žít v menších skupinách s primitivní sociální strukturou rozptýlených po pralese.

Jindy jsem participium nahradila větným členem:

*Se trataba, pues, de un modo de vida **sustentado** en la caza, la recolección y la pesca. (original, str. 187)*

Jejich způsob života byl založen na sběru, lovu a rybolovu.

3.3.2.2. Rozdělování dlouhých souvětí

Díky charakteru jak odborného textu, tak španělštiny samotné, jsem se v textu potýkala s mnoha dlouhými souvětími. V některých případech jsem, kvůli srozumitelnosti, uznala za vhodné souvětí rozdělit na kratší věty:

Por ello, los conglomerados humanos en la selva habrían sido siempre pequeños y dispersos: caseríos que agrupaban familias extensas aisladas –clanes familiares–, o bien agrupamientos de familias, separadas entre sí por distancias considerables y, por lo general, en aldeas rodeadas de paliçadas –empalizadas– defensivas. (original, str. 186)

Proto byla společenství žijící v pralese vždy malá a roztroušená daleko od sebe. Rodinné klany nebo spíše skupiny rodin žily v osadách obehnaných obrannými palisádami a dělila je od sebe značná vzdálenost.

Se deduce que, hacia esos años, en asentamientos de modestas proporciones y dispersos, inició una sedentarización de los pueblos amazónicos basada en una combinación del cultivo de yuca con la caza y la pesca, donde la proteína de origen animal fue la base de su sustento. (original, str. 189)

Lze usuzovat, že přibližně v této době začaly amazonské národy trvale žít v nevelkých a různě roztroušených osadách. Nový usedlý způsob života byl založen na kombinaci pěstování manioku, lovu a rybolovu, přičemž základem jídelníčku obyvatel byly živočišné bílkoviny.

3.3.2.3. Opakování slov a odstavců

Vzhledem k povaze textu a počtu použitých pojmů se nelze divit, že se zmíněné pojmy často opakují, a to i v poměrně krátkých úsecích textu. Pokud se vyskytovala opakující se slova v těsné blízkosti, snažila jsem se pro ně najít různá synonyma. Pro opakující se pojmy jsem ale naopak dodržovala užívání jednoho výrazu stejně jako autor (*montículo – pahorek*).

V článku se dokonce opakují i celé odstavce. Domnívám se, že v tomto případě se jedná o chybu. V případě běžné překladatelské zakázky bych situaci konzultovala s autorem nebo zadavatelem:

La economía de estas sociedades era más compleja y de mayor escala, pues incluía la producción intensiva de alimentos, cosecha de semillas y raíces, tanto en campos de monocultivo como de policultura. También incluía la caza y la pesca intensivas, así como el almacenamiento a largo plazo. (original, str. 191)

La economía de estas sociedades era más compleja y de mayor escala, ya que incluía la producción intensiva de alimentos, cosecha de semillas y raíces, tanto en campos de monocultivo como de policultura. También se practicaba la caza y la pesca intensivas, así como el almacenamiento a largo plazo. (original, str. 192)

Při překladu tedy vznikly také téměř totožné věty:

Hospodářství těchto společností bylo čím dál tím složitější a rozsáhlejší, bylo založené na intenzivní produkci potravin, sklizeň obilnin a kořenové zeleniny. Pěstování bylo v té době jak monokulturní, tak polykulturní.

Hospodářství těchto společností bylo složitější a rozsáhlejší, zahrnovalo totiž intenzivní produkci potravin, sklizeň obilovin a kořenové zeleniny. Pěstování bylo v té době jak monokulturní, tak polykulturní.

3.3.3. Kulturní problémy

V originálním textu se poměrně často setkáme s výrazem *indígenas*. Slovo by se dalo přeložit jako *domorodec*, já jsem se ale rozhodla pro užití spojení *původní obyvatel*, jelikož slovo *domorodec* může mít v aktuální době negativní konotativní význam.

3.3.4. Chyby v originálním textu

V rámci výčtu plodin, se kterými se obchodovalo, se objevuje pojem *curate*. Tento výraz má zřejmě odkazovat na rostlinu kulčibu medodárnou, která se ale portugalsky nazývá *curare*. Domnívám se tedy, že se autor dopustil překlepu.

Stejně tak se domnívám, že překlep, konkrétně neodůvodněná čárka, se nachází i v následující větě:

Pasaron a formar la base de los nuevos campesinos de raza mezclada llamados caboclo,s según la denominación portuguesa, o ribereño, en las áreas de dominación española. (originál, str. 202)

3.3.5. Překladatelské posuny

V rámci kapitoly *Překladatelské problémy a řešení* uvádím výčet problematických pasáží, na které jsem během překladu narazila, spolu s příklady řešení. Nyní bych ráda ilustrovala některé překladatelské posuny, ke kterým v rámci překladu došlo. Patří mezi ně jak již zmíněné příklady, tak i další.

3.3.5.1. Konstitutivní posuny

Při popisu posunů jsem vycházela z knihy *Teoría umeleckého prekladu* od Antona Popoviče. Konstitutivní posuny vznikají z důvodu rozdílů mezi výchozím a cílovým jazykem. Některé z konstitutivních posunů jsou popsány již v oddíle věnujícímu se polovětným konstrukcím.

Konstitutivní posuny vznikají například v případě užití španělských slovesných časů, které v češtině neexistují:

*Según David Cleary, el tema es controversial: se **ha considerado** que la región del Amazonas experimentó el mismo devastador impacto de las epidemias que otras partes del continente americano. (originál, str. 200)*

Podle Davida Clearyho je tato otázka sporná - **má se za to**, že amazonská oblast zažila stejně ničivý dopad epidemií jako jiné části Ameriky.

Tento typ posunu nastane i při užití španělských členů:

*Además, **la** penetración europea fue mucho más esporádica en sus inicios, razón por **la** que **los** pueblos amazónicos fueron afectados por **las** enfermedades europeas más tardíamente que otros pueblos americanos.* (originál, str. 200)

Navíc vpád Evropanů byl v počátečních fázích mnohem méně intenzivní, a proto byly amazonské národy zasaženy evropskými nemocemi později než ostatní americké národy.

3.3.5.2. Explicitace

Po analýze výchozího textu, a zejména presupozic jak čtenářů výchozího textu, tak originálu, jsem u mnoha pojmů a reálií použila explicitaci, nejčastěji prostřednictvím vnitřní vysvětlivky:

jabatá, jarina y curate (originál, str. 197)

***dřevina** kurbaryl obecný, **palma** slonovník velkoplodý, **nebo jedovatá rostlina** kulčiba jedodárná.*

Una de cazadores-recolectores, cuya más antigua presencia se encuentra en la Caverna da Pedra Pintada,.. (originál, str. 188)

*Fáze lovců a sběračů, kteří nejprve žili **v jeskyni** Caverna de Pedra Pintada, skalním úkrytu na dolním toku Amazonky, kde můžeme spatřit stopy lidské civilizace datované do roku 9200 př. n. l.*

3.3.5.3. Elipsa

V případě nadbytečných informací nebo opakujících se slov jsem se někdy rozhodla použít elipsu, tedy daný výraz z textu úplně vypustit:

*Por ello, los conglomerados humanos en la selva habrían sido siempre pequeños y dispersos: caseríos que agrupaban **familias extensas aisladas** –clanes familiares–, o bien agrupamientos de familias, separadas entre sí por distancias considerables y, por lo general, en aldeas rodeadas de **paliçadas** –empalizadas– defensiva.* (originál, str. 186)

Rodinné klany nebo spíše skupiny rodin žily v osadách obehnaných obrannými palisádami a dělila je od sebe značná vzdálenost.

*El área cultural de Amazonía o **Gran Amazonía** incluye las regiones correspondientes a la cuenca del Amazonas, el Escudo Guayanés y los Llanos Orientales.* (originál, str. 188)

Kulturní oblast Amazonie zahrnuje oblasti v povodí Amazonky, Guayanskou vysočinu a východní planiny.

3.3.5.4. Kondenzace

Ke kondenzaci dochází, když je pro vyjádření myšlenky v cílovém jazyce užito méně lexikálních prostředků než ve výchozím jazyce:

*Muchos de los trabajos **hechos usando como materia prima la tierra** incluyen campos elevados, canales, diques, pozos, lagunas artificiales, calzadas, así como montículos con casas en lo alto o para enterramientos.*(originál, str. 194)

*Mezi stavby **vybudované převážně z hlíny** patřila vyvýšená pole, kanály, přehrady, studny, umělá jezírka, hráze, ale i pahorky, kde se nacházely obytné domy a pohřebiště.*

Lo que se ha podido determinar es que hubo una gran variación en los ciclos de los brotes de la enfermedad, su mortalidad, así como en la resistencia a lo largo del tiempo y del espacio territorial, de manera que algunos grupos de población conocieron un crecimiento demográfico, en tanto que otros sucumbieron debido a sus altas tasas de mortalidad. (originál, str. 201)

Bylo zjištěno, že existovaly velké rozdíly v cyklech propukání nemocí, úmrtnosti a odolnosti v průběhu času a v závislosti na oblasti, přičemž některé skupiny obyvatelstva zaznamenaly populační růst, zatímco jiné v důsledku vysoké úmrtnosti zcela zanikly.

3.3.5.5. Amplifikace

V případě amplifikace dochází k opačnému posunu než v případě kondenzace. Pro vyjádření myšlenky v cílovém jazyce je třeba užít více jazykových prostředků než v jazyce výchozím:

*El enfoque de Meggers vino a reforzar la idea, ya **aceptada** por los estudiosos de los informes de los frailes misioneros –quienes durante el siglo XVIII realizaron tareas de evangelización en la región amazónica–, de que los habitantes de la Amazonía se caracterizaban por agruparse en poblaciones pequeñas, dispersas en la selva y con estructuras sociales muy básicas.* (originál, str. 187)

*Pojednání Meggersové potvrzovalo myšlenku, **kteřou již dávno předtím přijali** badatelé na základě zpráv misionářů pokoušejících se v 18. století o evangelizaci amazonské oblasti, a sice že pro tamější obyvatele bylo typické žít v menších skupinách s primitivní sociální strukturou rozptýlených po pralese.*

4. ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce bylo přeložit odborný článek *La evolución socio-cultural de la Amazonía prehispánica y colonial: nuevas perspectivas en la investigación arqueológica y etnohistórica*, který napsal profesor Juan Carlos Solórzano Fonseca. Práce se dále zabývala překladatelskou analýzou výchozího textu a popisem překladatelských problémů a řešení. Vzhledem k povaze výchozího textu a počtu použitých pojmů a jiných překladatelských problémů, nebylo možné okomentovat všechny. Snažila jsem se tedy alespoň nastínit ty nejčastější a nejvýraznější.

Při překladu jsem se snažila zachovat sdělení a styl výchozího textu, nicméně bylo nezbytné dbát na rozdíly mezi čtenáři výchozího textu a čtenáři překladu. Proto jsem se v některých případech uchýlovala k vnitřním vysvětlivkám. Z toho důvodu jsem se před samotným překladem musela seznámit s danou problematikou a nastudovat si relevantní literaturu – odborné slovníky a články na podobné téma.

Věřím, že by přeložený text mohl být přínosný pro zájemce o historii Amazonie před příchodem kolonizátorů, vyučující a studenty.

5. BIBLIOGRAFIE

Primární zdroj

SOLÓRZANO FONSECA, Juan Carlos, 2017. *La evolución socio-cultural de la Amazonía prehispánica y colonial: nuevas perspectivas en la investigación arqueológica y etnohistórica*, Revista de historia, [online]. 185-205 [cit. 2024-07-28]. ISSN 1012-9790

Dostupné z: <https://www.revistas.una.ac.cr/index.php/historia/article/view/9574/11347>

Sekundární zdroje

BÁEZ SAN JOSÉ, Valerio, KRÁLOVÁ, Jana, DUBSKÝ, Josef, 1999. *Moderní gramatika španělštiny*. Plzeň: Fraus. [cit. 2024-07-28]. ISBN 80-7238-054-0.

JAKOBSON, Roman, POKORNÁ, Terezie, VODIČKA, Felix, ČERVENKA, Miroslav a CHLÍBCOVÁ, Milada, 1995. *Poetická funkce*. Jinočany: H & H. [cit. 2024-07-28]. ISBN 80-85787-83-0.

LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. 4., upr. vyd. Praha: Apostrof, 2012. [cit. 2024-07-28]. ISBN 978-80-87561-15-7.

NORD, Christiane. *Text Analysis in Translation: Tudory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*, Amsterdam: Rodopi, 1991. [cit. 2024-07-28]. ISBN 9051833113.

OPATRŇÝ, Josef. *Amerika v proměnách staletí*. Praha: Libri, 1998. [cit. 2024-07-28]. ISBN 80-85983-42-7.

POPOVIČ, Anton. *Teória umeleckého prekladu: aspekty textu a literárnej metakomunikácie*. Bratislava: Tatran, 1975. [cit. 2024-07-28].

Články a práce s podobnou tematikou

FŇUKAL, Miloš, ŠEBESTA, David, 2013. *Regionální geografie Latinské Ameriky a Karibiku*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2013. . [cit. 2024-07-28]. ISBN 978-80-244-3846-7. Dostupné z: <https://geography.upol.cz/soubory/studium/e-ucebnice/978-80-244-3846-7.pdf>.

FUKSOVÁ, Anna, 2009. *Enviromentální změny a dopady na domorodé komunity v Peru*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2009. [cit. 2024-07-28]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/3bqpe2/604114>.

Internetové slovníky

Diccionario de la lengua española [online]. Real Academia Española. [cit. 2024-07-28].

Dostupné z: <https://dle.rae.es/>

Internetová jazyková příručka [online]. 2008–2022. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR,

[cit. 2024-07-28]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>